

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์ของวัฒนธรรมคำเมือง: กรณีศึกษาเพลง โพล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา ดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์
- 2.2 แนวคิดและทฤษฎีกระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรม
- 2.3 แนวคิดและทฤษฎีอัตลักษณ์
- 2.4 แนวคิดและทฤษฎีพหุนิยม
- 2.5 บริบทของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองล้านนา
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์

ทฤษฎีการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์เป็นแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสซี (Antonio Gramsci 1891-1937) นักสังคมนิยมชาวอิตาลี แนวคิดนี้เกิดจากการเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวของชนชั้นกรรมาชีพในเมืองตูริน ประเทศอิตาลีของอันโตนิโอ กรัมสซี ในระหว่างปี ค.ศ. 1919-1920 แต่การเคลื่อนไหวในครั้งนี้อันโตนิโอ กรัมสซี ไม่ได้รับการสนับสนุนจากชาวนาและชนชั้นแรงงานส่วนอื่นๆ ของอิตาลีเลย ตรงกันข้ามกับขบวนการฟาสซิสต์ของมุสโสลินี กลับได้รับการระดมเสียงสนับสนุนจากทั้งชาวนาและกรรมกรอย่างกว้างขวางจนกลายเป็นฐานอำนาจทางการเมืองที่สำคัญของมุสโสลินี เหตุการณ์นี้ทำให้อันโตนิโอ กรัมสซี ทบทวนเงื่อนไขว่าเพราะเหตุใดชาวนาที่น่าจะมีผลประโยชน์ร่วมกับชนชั้นกรรมาชีพ จึงมีจิตสำนึกที่ไม่เข้าข้างคนงานแต่กลับไปสนับสนุนฝ่ายรัฐบาล และจากการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นนี้เองอันโตนิโอ กรัมสซี พบว่าขบวนการฟาสซิสต์ใช้ยุทธศาสตร์การเรียกร่องพลังสนับสนุนจากมวลชนผ่านกลไกต่างๆ ตั้งแต่ภายในโรงงานไปจนถึงครอบครัว โรงเรียน ศาสนา และอื่นๆ รวมไปถึงการสื่อสารและวัฒนธรรม เพื่อเรียกร่องให้ประชาชนสนับสนุนอุดมการณ์ของกลุ่มตน เหตุการณ์ดังกล่าวพัฒนามาเป็นแนวคิดที่สำคัญเรื่อง การครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์ (hegemony) ของอันโตนิโอ กรัมสซี (กาญจนาแก้วเทพ, 2551: 167) ในเวลาต่อมา

การครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Hegemony” มีรากศัพท์มาจากคำว่า “egemon” หมายถึง “ผู้นำหรือผู้ปกครองที่บ่อยครั้งจำเป็นต้องใช้ไหวพริบในการปกครองรัฐอื่นๆ ที่ไม่ใช่รัฐของตน” คำนี้เริ่มใช้ตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 โดยทั่วไปถูกใช้เพื่อแสดงความเหนือกว่าทางการเมืองที่รัฐหนึ่งมีเหนือรัฐอื่นๆ (Williams Raymond, 1985: 144) ทั้งนี้ผู้สร้างทฤษฎีที่มีแนวคิดใกล้เคียงกับคำว่า “hegemony” เป็นอย่างมากคืออันโตนิโอ กรัมชิ ซึ่งสร้างทฤษฎีที่เชื่อว่าการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์ไม่ใช่เป็นเพียงเงื่อนไขที่สำคัญในการล้มคนชนชั้นกลางของชนชั้นกรรมาชีพและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ชาวไร่ชาวนาเท่านั้น แต่เป็นโครงสร้างที่มีพลังของชนชั้นกลางในระหว่างศตวรรษที่ 19-20 ของโลกเสรีในกลุ่มยุโรปตะวันตกอีกด้วย (Anderson Perry, 1976: 5-78)

ก่อนหน้ายุคของอันโตนิโอ กรัมชินั้น ทฤษฎีวิพากษ์แนวมาร์กซิสต์อยู่ภายใต้ความคิดแบบเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด (economic determinism) ที่เชื่อว่ากลไกต่างๆ ของรัฐจะถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางเศรษฐกิจส่วนล่าง (economic base/infra structure) แต่ที่อันโตนิโอ กรัมชิกลับให้ความสำคัญของการวิเคราะห์โครงสร้างส่วนบน (super structure) โดยเห็นว่าพลังของจิตสำนึกและอุดมการณ์เป็นเงื่อนไขสำคัญในการธำรงรักษาอำนาจทางสังคมเอาไว้ ด้วยการสร้างความรู้สึกเต็มใจ/สมัครใจ (consent) มิใช่การยอมรับเพียงเพราะถูกบังคับ (กาญจนา แก้วเทพ, 2551:167) นอกจากนี้อันโตนิโอ กรัมชิ ยังสนใจความสัมพันธ์เชิงการต่อรอง (negotiation) ระหว่างโครงสร้างส่วนบนและโครงสร้างส่วนล่างดังกล่าว โดยเห็นว่าโครงสร้างส่วนบนหรือวัฒนธรรม/จิตสำนึกไม่ใช่ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบง่ายๆ แต่ทั้งวัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจต่างก็มีความสัมพันธ์กับแบบเป็นเครือข่าย (network) หรือมีความสัมพันธ์แบบซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา (กาญจนา แก้วเทพ, 2551: 172) เช่นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับวัฒนธรรมการเมืองที่ปัจจัยด้านการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญควบคุมการเปลี่ยนแปลงปัจจัยด้านอื่นๆ ทั้งสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ เมื่อการเมืองเปลี่ยนแปลงและส่งผลกระทบต่อโครงสร้างสังคมทำให้สังคมมีการพัฒนาเพื่อรองรับการทองเที่ยว ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมทำให้วัฒนธรรมล้านนาเปลี่ยนแปลงเพื่อการค้าและการทองเที่ยว และส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจจากเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองกลายเป็นเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งแม้การเมืองจะส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆ แต่อาศัยพลังทางวัฒนธรรม โดยความพยายามสร้างคุณค่าให้กับวัฒนธรรมล้านนาของกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่น วัฒนธรรมล้านนาจึงได้รับการยอมรับจากสังคม และนำไปสู่การออกกฎหมายการปกครองของชาติที่มุ่งเน้นให้ดำรงรักษาเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่นในรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ในที่สุด

ทั้งนี้ข้อสรุปของแนวคิดการพยายามครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์คือ ระบบทุนนิยมได้พัฒนาก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง โดยมิได้ควบคุมมวลชนผ่านกลไกการปราบปรามหรือใช้ความรุนแรงทางเศรษฐกิจการเมืองเท่านั้น หากแต่ยังใช้กลไกทางอุดมการณ์หรือกระบวนการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์ที่แทรกซึมในชีวิตประจำวันของคนเป็นสำคัญ ดังนั้นเมื่อชนชั้นใดต้องการเป็นชนชั้นนำและครอบครองความเป็นเจ้า ก็ต้องพยายามเข้าไปสร้างพันธมิตรทางชนชั้นกับคนกลุ่มอื่นก่อน แล้วจึงค่อยๆ ยึดกุมชุดความคิดหลักของประชากรส่วนใหญ่ให้ได้ในที่สุด เรียกว่าการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์ ซึ่งจะต้องพยายามครอบครองความเป็นใหญ่ใน 2 มิติควบคู่กัน คือ การครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์การเมือง (Political Hegemony) และการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์วัฒนธรรม (Cultural Hegemony) เป็นการใช้ปฏิบัติการทางการเมือง เรียกว่าเป็นกลไกการใช้กำลังบังคับ (coercion) ควบคู่กับการสร้างความชอบธรรมทางความคิด/จิตสำนึกหรือที่เรียกว่าการทำงานผ่านกลไกการสร้างคามยินยอมพร้อมใจ ซึ่งทั้งการใช้กำลังบังคับและการสร้างความยินยอมพร้อมใจเป็นสองด้านที่ไม่เคยแยกขาดจากกัน (indivisibility) ทั้งนี้ในท่ามกลางกลไกการสร้างคามยินยอมพร้อมใจดังกล่าว สื่อมวลชนถูกมองว่าเป็นเครื่องมืออันทรงประสิทธิภาพมากที่สุด (กาญจนา แก้วเทพ, 2551: 182)

จากแนวคิดข้างต้น การครอบครองความเป็นใหญ่ทางการเมือง (Political Hegemony) หมายถึง การสถาปนาระบบการเมืองระบบหนึ่งให้กลายเป็นระบบหลักของสังคม ตัวอย่างเช่นระบบการปกครองของประเทศไทยที่พยายามเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ส่งผลให้อำนาจการปกครองทั้งหมดตกเป็นของชนชั้นปกครองจากรัฐชาติไทย อำนาจการปกครองอื่นๆ ที่เป็นของท้องถิ่นจึงหมดความชอบธรรมไปโดยปริยาย การครอบครองความเป็นเจ้าทางวัฒนธรรม (Cultural Hegemony) หมายถึง การสถาปนาระบบคิด ระบบอุดมการณ์ ระบบวัฒนธรรมอันหนึ่งให้กลายเป็นระบบคิดหลักและวัฒนธรรมหลักของสังคม เพื่อนำไปสู่การสร้าง “ความเห็นพ้องต้องกัน” (consensus) แล้วก็กดทับระบบคิดอื่นๆ วัฒนธรรมแบบอื่นๆ ให้กลายเป็นสิ่งไม่ชอบธรรมไป ทั้งนี้การผลิตและเผยแพร่ระบบคิดวัฒนธรรม จะมีสื่อมวลชนเป็นกลไกสำคัญในการผลักดันความคิด/จิตสำนึก ที่แทรกซึมอยู่ในชีวิตประจำวันของมวลชน ตัวอย่างเช่น การพยายามสร้างระบบคิดที่ว่าภาษาไทยกลางเป็นภาษาหลักของประเทศไทยที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร และเป็นภาษามาตรฐานของชาติ โดยการเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อบุคคล ระบบการศึกษา หรือสื่อมวลชน จนกระทั่งกลายเป็นความคิดหลักในสังคม ส่งผลให้คนบางกลุ่มที่ไม่สามารถสื่อสารด้วยภาษาไทยกลางได้ จะต้องสูญเสียสิทธิในความเป็นประชาชนชาวไทย เพราะวัฒนธรรมภาษาถิ่นไม่ได้มาตรฐาน และไม่ใช้ภาษาที่ใช้สื่อสารอย่างเป็นทางการ

อย่างไรก็ตามอันโตนิโอ กรัมสกี เชื่อว่าแม้ในสังคมจะมีการครอบครองความเป็นใหญ่เพื่อสร้างความชอบธรรมหรืออำนาจ แต่อำนาจไม่เคยมีลักษณะแบบหยุดนิ่งหรือเกิดขึ้นแบบ “มีวันเดียวจบ” ตรงกันข้ามปฏิบัติการทางอำนาจจะอยู่ในรูปของ “กระบวนการกลายมาเป็น” (the process of becoming) เสมอ (Antonio Gramsci อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2547: 112-113) เส้นทางการครอบงำ/ควบคุมจึงไม่เคยมีหนึ่งเดียว แม้ด้านหนึ่งอุดมการณ์หลักจะมีอำนาจกำกับความคิดของประชาชน แต่ภายใต้การครอบงำของโครงสร้างอำนาจนั้นมนุษย์ในฐานะปัจเจกผู้กระทำการ (human agency) ก็มีอิสระระดับหนึ่งที่จะสร้างตัวเลือก (make choices) ให้กับชีวิตของตนเอง ด้วยเหตุนี้ การครอบครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์จึงเป็นกระบวนการที่ไม่สิ้นสุดและไม่มีชนชั้นหนึ่งชั้นใดหรือชุดความคิดหนึ่งความคิดใดจะผูกขาดสถานะมาได้ตลอดเวลา ที่ใดที่มีการถือครองอำนาจหรือการครอบครองความเป็นเจ้า (hegemony) ที่นั่นก็มักจะต้องมีการท้าทายหรือการต่อต้านสถานะการครอบครองความเป็นเจ้า (counter-hegemony) เสมอ กล่าวคือคนทุกกลุ่มมีความพยายามที่จะต่อสู้ทางอุดมการณ์อยู่ตลอดเวลาตามสภาพและเงื่อนไขของเขา ความขัดแย้งทางชนชั้นจึงเป็นเหรียญที่มีทั้ง 2 ด้าน คือทั้งด้านการควบคุม/ครอบงำ และด้านการปฏิเสธ/ต่อสู้ที่เรียกว่าการต่อรองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์ (Hegemonize) โดยผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practice) เช่น การให้คำอธิบาย การอบรมสั่งสอน การโฆษณาชวนเชื่อ การเผยแพร่แนวคิดผ่านสื่อต่างๆ และปฏิบัติการที่เป็นการลงมือดำเนินการในรูปแบบของการกระทำ (Action) หรือกิจกรรม (Activities) เช่น การพูดภาษาถิ่นของกลุ่มผู้นำในท้องถิ่น การสื่อสารด้วยภาษาถิ่นในสถานที่ราชการ ฯลฯ ทั้งนี้การต่อสู้ ต่อรอง ดัดแปลง หรือต่อต้านกับพลังโครงสร้างของสังคมนั้น อันโตนิโอ กรัมสกี กล่าวว่าไม่ใช่มนุษย์ทุกคนจะมีสถานะเป็นปัจเจกผู้กระทำการ ได้เสมอไป ต้องเฉพาะบุคคลที่มีเจตจำนง (free will) อย่างจริงจังเท่านั้น จึงจะสามารถเลือกสรร ดัดแปลง และสร้างประวัติศาสตร์ของเขาขึ้นมาเองได้ (Antonio Gramsci อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2551: 175)

แนวคิดนี้จึงมองว่า “วัฒนธรรม” มีลักษณะเป็นพลวัต (dynamic) ที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเนื่องด้วยในสังคมหนึ่งๆ วัฒนธรรมมิได้มีอยู่เพียง “หนึ่งเดียว” เท่านั้น (ไม่ได้มี Culture) หากแต่มีอยู่หลายๆ วัฒนธรรม (cultures) ที่ล้วนต่อสู้แย่งชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมในสังคมอยู่ตลอดเวลา โดยต้องมีการผลิต (production) และต้องมีการผลิตซ้ำอย่างสม่ำเสมอ (reproduction) หากต้องการมีความอยู่รอดทางวัฒนธรรม มองในแง่กรณีของวัฒนธรรมภาษาไทยในรัฐชาติไทยจึงมิได้มีภาษาไทยกลางเพียงหนึ่งเดียว หากแต่ยังมีภาษาถิ่นอื่นๆ ที่พยายามต่อสู้แย่งชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมภาษาของกลุ่มอยู่ตลอดเวลา ผ่านการผลิตซ้ำอย่างสม่ำเสมอ อาทิ พระราชชายาพระนางเจ้าดารารัศมีที่อาศัยปฏิบัติการทางการกระทำ เช่น การสื่อสารด้วยภาษาคำเมือง การเปลี่ยนแปลง

รูปแบบการแต่งกาย การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพ็อนรำ หรือการปฏิบัติการทาง วาทกรรมของ นายไกรศรี นิมานเหมินท์ ที่พยายามสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรมล้านนาผ่านสื่อหนังสือพิมพ์คนเมือง ซึ่งทั้ง 2 กรณี ยังไม่ประสบความสำเร็จในการต่อรองทางอุดมการณ์มากนักเนื่องจากการดำเนินการปฏิบัติการทางวาทกรรมหรือปฏิบัติการทางการกระทำดังกล่าว มักจะดำเนินการโดยแยกส่วนหรือดำเนินการผ่านปฏิบัติการด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว จนกระทั่งมีการผลิตซ้ำวัฒนธรรมคำเมืองผ่านสื่อมวลชนซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดผลในการต่อรองอุดมการณ์วัฒนธรรมอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมชัดเจน โดยการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมืองผ่านเพลง โพล์กของคำเมืองมีการปฏิบัติการร่วมกันทั้งปฏิบัติการทางวาทกรรมและปฏิบัติการทางการกระทำอย่างเป็นระบบ

การปฏิบัติการทั้งปฏิบัติการทางวาทกรรมและปฏิบัติการทางการกระทำนี้ กลุ่มคนพิเศษที่ อันโตนิโอ กรัมชิ เรียกว่า “ปัญญาชน” (Intellectual) จะมีบทบาทเป็นอย่างมากทั้ง “ปัญญาชนแบบดั้งเดิม” (Traditional Intellectual) “ปัญญาชนก้าวหน้า” (Progressive Intellectual) และ “ปัญญาชนที่เป็นตัวแทนของชนชั้น” (Organic Intellectual) ซึ่งปัญญาชนแบบดั้งเดิม ได้แก่ นักคิดหรือนักถ่ายทอดเผยแพร่อุดมการณ์หลักของสังคม วิธีการค้นคิดอุดมการณ์และวิธีการถ่ายทอดเผยแพร่ อุดมการณ์ของปัญญาชนกลุ่มนี้ จะเป็นแบบจากบนลงล่าง (Top-down Approach) กล่าวคือเป็นผู้นำเอาอุดมการณ์ของชนชั้นนำมาอบรมสั่งสอนให้แก่ชนชั้นอื่น ปัญญาชนก้าวหน้า ได้แก่ นักคิดที่นำเสนอแนวคิดใหม่ๆ ที่ล้ำหน้าไปกว่าอุดมการณ์ที่มีอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งๆ ปัญญาชนกลุ่มนี้อาจจะไม่ทำหน้าที่เพียงเผยแพร่สั่งสอนอุดมการณ์หลักเท่านั้น หากแต่จะยังวิพากษ์วิจารณ์หรืออาจจะกล่าวว่ามีความต้องการที่จะปฏิรูประบบคิดเดิมด้วย และปัญญาชนที่เป็นตัวแทนของชนชั้น หรือกลุ่มประโยชน์กลุ่มหนึ่งกลุ่มใดโดยเฉพาะ ได้แก่ ผู้นำที่การสร้างสรรค์แนวคิดและการเผยแพร่แนวคิดของพวกเขาจะผูกติดกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มหรือชนชั้นหนึ่งอย่างแนบแน่น (Antonio Gramsci อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2547: 114-116)

ในแง่ของอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมืองนั้น หากศึกษาโดยอาศัยกรอบความคิดทฤษฎีการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์ (Hegemony) สรุปได้ว่ากระบวนการทำให้วัฒนธรรมภาษาไทยกลางกลายเป็นวัฒนธรรมหลักของประเทศไทยเป็นกระบวนการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์วัฒนธรรม (Cultural Hegemony) ของประเทศไทยที่กระทำการควบคู่กับการครอบครองความเป็นใหญ่ทางการเมือง (Political Hegemony) โดยการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ซึ่งล้านนาได้พยายามต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมอย่างสม่ำเสมอ เริ่มตั้งแต่การพยายามต่อรองของพระนางเจ้าดารารัศมีที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวัฒนธรรมของล้านนา อาทิ การแต่งกาย การพ็อนรำ การรับประทานอาหาร ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยกลางเพื่อ

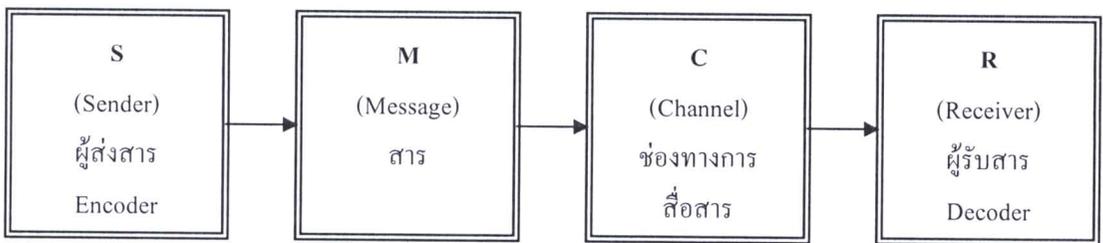
หลีกเลี่ยงการดูถูกเหยียดหยามว่าล้านนาเป็นลาว การพยายามต่อรองของนายไกรศรี นิมนานเหมินทร์ กลุ่มปัญญาชนที่เป็นตัวแทนของชนชั้นกลางและกลุ่มนักธุรกิจซึ่งพยายามสร้าง วัฒนธรรมการแต่งกายด้วยเสื้อหม้อห้อมและวัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบขันโตก เพื่อให้ ได้รับการยอมรับจากกลุ่มวัฒนธรรมหลักของสังคม อย่างไรก็ตามการพยายามต่อรองของล้านนา ดังกล่าวยังมีข้อจำกัดในเรื่องของกลุ่มผู้รับสาร ที่ยังคงเป็นกลุ่มวัฒนธรรมหลักของสังคมและ กลุ่มวัฒนธรรมย่อยอื่นๆ ซึ่งมีการติดต่อสัมพันธ์กับล้านนาโดยตรงเท่านั้น จนกระทั่งมีการนำเสนอ เพลงโฟล์กซองคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร ด้วยคุณสมบัติของสื่อเพลงที่เป็นสื่อมวลชนซึ่งสามารถ ผลิตซ้ำได้ง่าย สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้รับสารได้หลากหลายกลุ่ม และเข้าถึงกลุ่มผู้รับสารได้เป็น จำนวนมาก ทำให้การต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมืองไปยังกลุ่มผู้รับสารได้เป็นจำนวน มาก ทั้งกลุ่มที่อยู่ในวัฒนธรรมคำเมือง กลุ่มที่อยู่ในวัฒนธรรมย่อยภาษาถิ่นอื่นๆ และกลุ่มที่อยู่ใน วัฒนธรรมภาษาไทยกลาง รวมทั้งการปฏิบัติการร่วมกันระหว่างปฏิบัติการทางการกระทำของจรัล มโนเพ็ชร และปฏิบัติการทางวาทกรรมผ่านเพลงโฟล์กซองคำเมือง ส่งผลให้ผู้รับสารรับรู้คุณค่า วัฒนธรรมคำเมืองในฐานะที่เทียบเท่ากับวัฒนธรรมภาษาไทยกลางได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ กระบวนการที่เกิดขึ้นถือเป็นกระบวนการต่อรองทางอุดมการณ์เพื่อให้วัฒนธรรมคำเมืองซึ่งเป็น วัฒนธรรมย่อยได้รับการยอมรับและมีพื้นที่ในการแสดงออกทางวัฒนธรรมของตนเองในฐานะที่ เทียบเท่ากับวัฒนธรรมไทยกลางซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลักของประเทศไทย

2.2 แนวคิดและทฤษฎีกระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรม

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่าง “วัฒนธรรม” กับ “การสื่อสาร” นั้น นักวิชาการบางกลุ่ม เสนอว่า สังคมสมัยใหม่ที่เป็นสังคมซึ่งข่าวสารข้อมูลมีบทบาทอย่างมาก (Information society) รวมทั้งการสื่อสารมวลชนแผ่ขยายอาณาเขตอย่างมหาศาล สถานะและบทบาทของการสื่อสารจึง แทบจะแยกไม่ออกและกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวัฒนธรรม ในสังคมปัจจุบันการสื่อสารจึง ไม่ได้มีหน้าที่เป็นเพียง “ผู้ถ่ายทอด” วัฒนธรรมเท่านั้น หากแต่เป็น “หัวใจสำคัญ” ของวัฒนธรรม หรืออาจจะกล่าวได้ว่าการสื่อสารมีฐานะเป็น “ผู้สร้างสรรค์/ผู้กลั่น” (generator) วัฒนธรรมของ สังคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2544: 28) แนวคิดดังกล่าวเป็นแนวคิดของการศึกษาการสื่อสารใน แนวทางวัฒนธรรมศึกษา

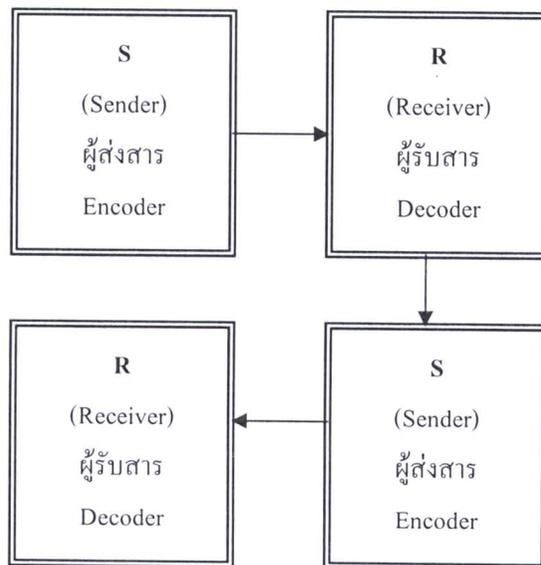
ทั้งนี้ การศึกษาการสื่อสารในแนวทางวัฒนธรรมศึกษา แบ่งเป็น 2 แบบ คือ แบบแรก เรียกว่า “Transmission model” ที่พิจารณาว่าการสื่อสารคือ การส่งข่าวสารให้ไหลจากผู้ส่งผ่าน ช่องทางสื่อต่างๆ ไปยังผู้รับ ในนิยามนี้ฐานะของผู้ส่งสารและผู้รับสารจะไม่เสมอกัน โดยที่ผู้ส่ง สารจะมีฐานะเหนือกว่า เนื่องจากเป็นผู้ควบคุมกระบวนการสื่อสาร และแบบที่ 2 เรียกว่า

“Ritualistic Model” ที่พิจารณาว่าการสื่อสารเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนความหมายซึ่งกันและกันระหว่างผู้รับและผู้ส่ง ซึ่งจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนบทบาทกันอยู่ตลอดเวลา (shared Meaning) ขณะที่ Transmission model จะเน้นการถ่ายทอดข่าวสารแบบทางเดียว (one-way communication) โดยมีทิศทางจากผู้ส่งยังผู้รับเท่านั้น (สถานะของผู้ส่ง/ผู้รับจะถูกกำหนดไว้อย่างแน่นอน) ในทางตรงข้าม Ritualistic model จะเน้นการสื่อสารสองทาง (two-way communication) ที่แลกเปลี่ยนกันไปมา ไม่มีผู้ใดผูกขาดเป็นผู้ส่งหรือผู้รับอย่างตายตัว เมื่อเทียบระหว่างสารกับช่องทางการสื่อสาร ในขณะที่ Transmission model จะเน้นเรื่องช่องทางการสื่อสารมากกว่าตัวเนื้อหา ในทางตรงกันข้ามเนื่องจากแบบจำลอง Ritualistic model จะสนใจในเรื่อง “ความหมายร่วมกัน” ดังนั้น Ritualistic model จึงให้ความสำคัญกับ “เนื้อหาและความหมาย” ของข่าวสารมากกว่าช่องทางการสื่อสาร ดังภาพ

ภาพ 2.1 แบบจำลองการสื่อสารแบบ Transmission Model

ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ, 2547: 29

ภาพ 2.2 แบบจำลองการสื่อสารแบบ Ritualistic Model

ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ, 2547: 29

การศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมในแนวทางของกลุ่มวัฒนธรรมศึกษาแนววิพากษ์ (Critical cultural studies) และได้อาศัยแบบจำลอง Ritualistic เป็นหลักในการศึกษา ซึ่งแนวทางการศึกษานี้จะเน้นการวิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงความหมายในเนื้อหาข่าวสารเข้ากับโครงสร้างเศรษฐกิจ/การเมือง/สังคม ที่เป็นอยู่ โดยอาศัยแนวความคิดพื้นฐานที่ว่า กระบวนการสร้างความหมายเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เป็นการต่อสู้ทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่มีความขัดแย้งกัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2544: 32) โดยกลุ่มวัฒนธรรมศึกษาเชื่อว่า ในสังคมประกอบด้วยคนหลายๆ กลุ่มที่ถูกแบ่งแยกด้วยเกณฑ์ต่างๆ เช่น ชนชั้น เพศ รุ่น ภูมิถำเนา เชื้อชาติ และคนเหล่านี้ถูกจัดวางในสังคมตามโครงสร้างลำดับชั้นที่สูงต่ำไม่เท่ากัน ดังนั้นบทบาทของวัฒนธรรมที่มีต่อโครงสร้างสังคมดังกล่าวจึงมีอยู่หลากหลายเริ่มตั้งแต่วัฒนธรรมจะทำหน้าที่ธำรงรักษาโครงสร้างที่ไม่เท่าเทียมนั้นเอาไว้ หรืออาจจะทำทายการแบ่งแยกดังกล่าวด้วยการต่อสู้ด้านความหมาย (กาญจนา แก้วเทพ, 2544: 34)

อาศัยมุมมองของสจิวต์ ฮอลล์ (Stuart Hall) นักคิดกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ผู้ซึ่งนำเสนอทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดสำคัญๆ 3 เรื่องที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ในการศึกษาคั้งนี้ คือ วัฒนธรรม (Culture) อุดมการณ์ (Ideology) และอัตลักษณ์ (Identity) โดยเฉพาะอย่างยิ่งมุมมองเกี่ยวกับอุดมการณ์วัฒนธรรมของสจิวต์ ฮอลล์ (Stuart Hall) ที่ Will Brooker เคยตั้งข้อสังเกตว่างานเขียนด้านวัฒนธรรมของสจิวต์ ฮอลล์ นอกจากจะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของริชาร์ด ฮอกการ์ต (Richard Hoggart) และเรย์มอน วิลเลียมส์ (Raymon Williams) แล้ว ทศนะของเขายังเป็นการพัฒนาแนวคิดต่อจากทฤษฎีเรื่องการครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์ของอัน โดนีโอ กรัมซี และแนวคิดของกลุ่มสัตววิทยาแนววิพากษ์อีกด้วย (Will Brooker อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2551: 667)

กล่าวคือสจิวต์ ฮอลล์ ได้ประสานแนวคิดใหม่ๆ จากสำนัก Post-Structuralism เข้ากับนักทฤษฎีวิพากษ์รุ่นบุกเบิกอย่างอัน โดนีโอ กรัมซี โดยได้สร้างคำศัพท์ต่างๆ ที่จะใช้วิเคราะห์การสื่อสารขึ้นมาใหม่ และได้นำเสนอแนวคิดพื้นฐาน (Basic Concepts) เกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารซึ่งแตกต่างจากแนวคิดเดิมและเป็นแนวคิดที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์และการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรม สรุปได้ว่ากระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่ต้องผลิตและผลิตซ้ำคุณค่าของวัฒนธรรมคำเมืองให้เทียบเท่ากับวัฒนธรรมภาษาไทยกลาง ผ่านสื่อต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ทั้งนี้จะต้องอาศัยกระบวนการสื่อสารที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบระหว่างองค์ประกอบของการสื่อสาร ซึ่งประกอบด้วย ผู้ส่งสาร สาร สื่อ และผู้รับสาร ดังนี้

2.2.1 ผู้ส่งสาร

ทัศนะเกี่ยวกับผู้ส่งสารของสจ๊วต ฮอลล์ เป็นการนำเสนอแนวทัศนะใหม่ต่อผู้ส่งสารที่แตกต่างจากทัศนะเกี่ยวกับผู้ส่งสารในยุคแรกซึ่งกำหนดให้ผู้ส่งสารทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ส่งผ่านข่าวสาร แต่ในทัศนะของสจ๊วต ฮอลล์ ผู้ส่งสารต้องทำหน้าที่เข้ารหัสข่าวสารด้วยเสมอ กล่าวคือผู้ส่งสารไม่ใช่ผู้ “ที่ทำหน้าที่ส่งผ่านข่าวสาร” เท่านั้น แต่เป็น “ผู้ที่ได้เข้ารหัส” (Encode) ข่าวสารที่ส่งไปด้วย การเปลี่ยนแปลงทัศนะดังกล่าวมีนัยยะต่อไปว่า ดังนั้นเมื่อเวลาที่ผู้ส่งสารได้ “ส่งสาร” ถึงผู้รับนั้น เขาได้ทำงาน 2 อย่างไปพร้อมๆ กัน อย่างแรกที่เขาส่งไปคือ “ข่าวสาร” และอีกอย่างหนึ่งคือ การติดตั้งรหัสถอดความหมายจากสารให้แก่ผู้รับด้วย (Stuart Hall อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2547: 55) ถึงแม้ว่าการเข้ารหัสและการถอดรหัสจะมีช่องว่างด้านความเข้าใจระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารอยู่เสมอ กล่าวคือ ผู้รับสารจะไม่สามารถถอดรหัสความหมายออกได้ถูกต้องตามที่ผู้ส่งต้องการ แต่สจ๊วต ฮอลล์ เห็นว่าสำหรับเรื่องความหมายหลักๆ หรือใจความสำคัญๆ แล้ว ผู้รับสารจะสามารถถอดรหัสตามที่ผู้ส่งสารได้ใส่รหัสเอาไว้ได้ ไม่ว่าจะเป็นการใช้สื่อภาษา สื่อภาพ สื่อเสียง หรือสื่ออื่นๆ ยกตัวอย่างเช่น เวลาที่ผู้ชมนั่งดูภาพหน้าจอจากโทรทัศน์นั้น ผู้รับสารไม่ได้ตีความจากภาพหน้าจอเท่านั้น แต่ในกระบวนการรับสาร ผู้ชมได้เรียนรู้หรือได้รับการติดตั้งรหัสที่มีอยู่ไปด้วย เช่นเดียวกับการที่ผู้รับสารรับฟังเพลงโพล์กของคัมเมอริ่ง ผู้รับสารจะได้เรียนรู้รหัสความหมายว่าวัฒนธรรมล้านนาเป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม มีประวัติความเป็นมายาวนาน และมีคุณค่าเทียบเคียงกับวัฒนธรรมภาษาไทยกลางที่ผู้ส่งสารได้ทำการติดตั้งรหัสไว้ด้วยตลอดเวลา

นอกจากการเข้ารหัสแล้วผู้ส่งสารยังมีการกำหนดเงื่อนไขการรับรู้ให้กับผู้รับสาร (Condition of Perception) เสมอ กล่าวคือ นอกเหนือจากการติดตั้งรหัสมาให้ในสารแล้ว กลไกอีกตัวหนึ่งที่ทำให้ผู้รับสารถ่ายทอดความหมายได้ตามความต้องการของผู้ส่งคือ เงื่อนไขของการรับรู้แนวคิดนี้ได้ตั้งข้อสังเกตว่าบรรดาสัญลักษณ์ที่เป็นภาพเหมือน (Icon Sign) นั้นจะทำให้ผู้รับสารสามารถมองเห็นตัวบท (Object) ได้เหมือนกับในโลกแห่งความจริง (Stuart Hall อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2547: 56) ดังนั้นภาพของล้านนาที่ถ่ายทอดผ่านเพลงโพล์กของคัมเมอริ่งซึ่งล้วนเป็นภาพเหมือน จึงควรเป็นภาพที่สามารถโน้มน้าวการรับรู้ของผู้รับสารเกี่ยวกับภาพคุณค่าของวัฒนธรรมล้านนา อย่างไรก็ตามสิ่งที่ไม่ควรมองข้ามคือ ผู้รับสารจะสามารถรับรู้ภาพได้เหมือนจริงก็ต่อเมื่อถูกกำหนดจุดยืนที่จะมองดู ถูกตั้งมุมมองให้มีทิศทางเฉพาะอันหนึ่ง ในกรณีนี้คือ มุมมองของวัฒนธรรมล้านนาที่ผู้ส่งสารกำหนดให้ผู้รับสารรับอย่างไม่มีทางเลือกเลี่ยง จุดยืนของการดู มุมมองและทิศทางของการมองเห็นนี้คือกลไกที่เรียกว่าเงื่อนไขของการรับรู้ ดังนั้น ในกรณีการเสนอเพลงโพล์กของคัมเมอริ่งของจรัล มโนเพ็ชร นอกจากจะติดตั้งรหัสการถอดความหมายดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้ส่งสารยังได้กำหนดตำแหน่งของผู้รับสารเอาไว้ ส่งผลให้แม้ผู้รับ

สารจะเลือกฟังเพลงด้วยจุดยืนของกลุ่มที่ชื่นชมวัฒนธรรมคำเมือง กลุ่มที่ดูถูกวัฒนธรรมคำเมือง หรือกลุ่มคนที่มิที่ศนะเป็นกลางกับวัฒนธรรมคำเมือง แต่เพลงโฟล์กของคำเมืองและผู้ส่งสารจะค่อยๆ เรียกผู้ชมให้มายืนอยู่ในตำแหน่งที่ผู้ส่งสารต้องการ เพื่อภาพที่ผู้รับสารมองเห็นจะได้เป็นภาพที่มองไปจากมุมเดียวกับผู้ส่งสารคือภาพคุณค่าของวัฒนธรรมคำเมือง เทคนิคการใช้กลไกกำหนดเงื่อนไขการรับรู้ นั้น สามารถกระทำได้หลายรูปแบบ เช่น ผ่านการสนทนา ผ่านการกำหนดความมากน้อยของเนื้อหา (เช่น หากต้องการเน้นย้ำวัฒนธรรมคำเมือง เนื้อหาของเพลงที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมคำเมืองจะมีมากกว่า) หรือใช้ทำนองเพลงเป็นตัวกำหนด เช่น การใช้เครื่องดนตรีพื้นเมืองเพื่อแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่นและต่อยอดคุณค่าของวัฒนธรรม เป็นต้น

ทั้งการเข้ารหัสและการกำหนดเงื่อนไขการรับรู้ให้กับผู้รับสารจะส่งผลให้เกิดการจดจำรหัส กล่าวคือ รหัสบางรหัสที่ถูกคิดตั้งมาให้นั้น จะถูกนำเสนอราวกับเป็นธรรมชาติ (Natural) โดยไม่ต้องเรียนรู้ โดยเฉพาะเมื่อมีการนำเสนอผ่านสื่อมวลชนซึ่งค่านิยมของสังคมไทยเลือกรับรู้ข่าวสารจากสื่อมวลชนและให้การยอมรับ ดังนั้น เมื่อคำเมืองและเพลงโฟล์กของคำเมืองได้สื่อสารผ่านสื่อมวลชนในลักษณะของการยกย่อง ซึ่งแตกต่างกับภาษาอีสานที่นำเสนอในลักษณะของการทำให้ดูต่ำกว่า อาทิ คนรับใช้ในละครมักพูดภาษาอีสาน ผู้รับสารจึงรับรู้ได้ทันทีว่าภาษาคำเมืองเป็นภาษาที่ได้รับการยอมรับจากสังคม บรรดาความหมายที่ถูกฝังอยู่ในสภาพเหล่านั้น ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยคุณสมบัติของผู้ส่งสารในการใส่รหัสความหมายทั้งสิ้น ซึ่งสจ๊วต ฮอลล์ เสนอว่าขั้นตอนของการสร้างข่าวสารหรือขั้นตอนการผลิต (Production) ที่ผู้ส่งสารดำเนินการปฏิบัติการด้านภาษา (Discursive Practice) ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายประการ เช่น รู้จักจัดกรอบของความหมายและความคิด (Framing Meaning & Ideas) ต้องมีความรู้ในเรื่องที่ต้องใช้งาน (Knowledge-In-Use) มีทักษะทางเทคนิค (Technical Skill) มีอุดมการณ์ทางวิชาชีพ มีความรู้เกี่ยวกับสถาบันต่างๆ มีความเข้าใจในค่านิยมและความเชื่อต่างๆ ของสังคม และมีภาพของผู้รับสารอยู่ในใจ เป็นต้น (Stuart Hall อ่างในกาญจนา แก้วเทพ, 2547: 61)

การสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมือง จรัล มโนเพ็ชร ในฐานะผู้ส่งสาร จึงต้องทำหน้าที่ส่งผ่านสารคุณค่าของวัฒนธรรมคำเมือง และเข้ารหัสความดีงามของวัฒนธรรมล้านนาซึ่งมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน มีเอกลักษณ์เฉพาะทางวัฒนธรรม และมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น รวมทั้งกำหนดเงื่อนไขการรับรู้หลากหลายรูปแบบ เช่น การสนทนาถึงวัฒนธรรมคำเมือง การแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม การกำหนดความมากน้อยของเพลงโฟล์กของคำเมืองให้ปรากฏอย่างสม่ำเสมอ หรือการใช้ท่วงทำนองเพลงพื้นบ้านเป็นตัวกำหนด ทั้งนี้ขั้นตอนของการผลิตและการผลิตซ้ำดังกล่าว ผู้ส่งสารจะต้องอาศัยองค์ประกอบของการเป็นผู้รู้จักกรอบความหมายและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมคำเมือง (Framing Meaning &

Ideas) ที่จะผลิตและผลิตซ้ำอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมือง การเป็นผู้มีความรู้ในวัฒนธรรมล้านนา (Knowledge-In-Use) และการเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทางด้านดนตรีและภาษา (Technical Skill) ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการปฏิบัติการทางภาษาและเป็นคุณสมบัติของผู้ส่งสารในการต่อช่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรม

2.2.2 สาร

แนวคิดเกี่ยวกับสารเป็นแนวคิดที่สัจวัต ฮอลล์ พัฒนาจากแนวคิดของนักภาษาศาสตร์ที่ได้กลายมาเป็นผู้บุกเบิกทฤษฎีสัญญาวิทยา (Semiology) ในเวลาต่อมาคือ แฟร์ดีนองด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ซึ่งได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง “ภาษา” กับสิ่งที่เรียกว่า “ความเป็นจริง” (reality) เอาไว้ว่า แต่เดิมภาษาศาสตร์เคยอธิบายว่า คนเรารับชื่อ (naming) สิ่งต่างๆ ขึ้นมาเพื่อที่จะนำเอาไปใช้อ้างอิง (refer) หรือกล่าวถึงในครั้งต่อๆ ไป แต่แฟร์ดีนองด์ เดอ โซซูร์ เห็นว่า บทบาทหน้าที่ของการตั้งชื่ออันเป็นรูปแบบหนึ่งของภาษานั้นมีมากกว่าประโยชน์ที่ได้กล่าวมา เพราะภาษาทำให้มนุษย์สามารถจัดระบบ (organize) สร้าง (construct) และเป็นเครื่องมือ (instrument) ให้มนุษย์เราเข้าสู่ “ความเป็นจริง” อีกด้วย จึงอาจสังเกตได้ว่า เราไม่เพียงแต่จะตั้งชื่อสิ่งต่างๆ เท่านั้น หากแต่ยังเอาใจใส่เลือกสรรสร้างชื่อที่ตั้งอีกด้วย (Ferdinand de Saussure อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, 2544: 48-49)

ทั้งนี้ แฟร์ดีนองด์ เดอ โซซูร์ ได้กล่าวสรุปเอาไว้ว่า ในขณะที่ “ความเป็นจริง” แวดล้อมตัวบุคคลนั้นมีอยู่หลากหลายแบบฉบับ (version) วิธีการที่ภาษาแต่ละรูปแบบเลือกเอามาใช้จะเป็นตัวนำทางให้คนแต่ละกลุ่มเข้าสู่ความเป็นจริงแบบฉบับที่ต้องการนำเสนอ หากนำเอาแนวคิดนี้มาเปรียบเทียบกับบรรดาสื่อมวลชนที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับ “วัฒนธรรมคำเมือง” หมายความว่า สื่อมวลชนหรือเพลงโพล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร ได้วาดภาพความเป็นจริงของ “วัฒนธรรมคำเมือง” ขึ้นมา และการถ่ายทอดเผยแพร่ข่าวสารในรูปแบบของภาษาเป็นกระบวนการที่สื่อชนิดนี้ได้นำพาผู้รับสารให้เข้าสู่ “ความเป็นจริงที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมคำเมือง” ในแบบฉบับที่ผู้ส่งสารต้องการ ด้วยเหตุนี้ทุกครั้งที่เรารับรู้ภาพแทนความจริงเหล่านั้น จึงต้องตระหนักว่าเป็นความจริงเกี่ยวกับวัฒนธรรมคำเมืองที่ถูกเลือกสรรแล้ว (Selective reality) ทั้งสิ้น

กระบวนการสร้างและถ่ายทอดความหมายของความเป็นจริงดังกล่าวจะต้องอาศัยภาษาเป็นเครื่องมือไม่ว่าจะเป็นภาษาของสื่อแบบใด เช่น ภาษาพูดและภาษาเสียงของสื่อเพลง และสิ่งที่แฟร์ดีนองด์ เดอ โซซูร์ ได้พัฒนาแนวคิดดังกล่าวต่อมาก็คือ การวิเคราะห์วิธีการที่ภาษาได้ก่อกำเนิดความหมาย (Generate Meaning) ทั้งจากผู้ส่งสารและผู้รับสาร กระบวนการดังกล่าวนี้ สัจวัต ฮอลล์ ใช้ศัพท์ว่า “การเข้ารหัส” และ “การถอดรหัส” (กาญจนา แก้วเทพ, 2544: 51) ซึ่งตัวอย่างของ

วิธีการที่ภาษาสามารถถกกันความหมายออกมา ได้แก่ การอธิบายว่าทุกระบบจำเป็นต้องมีองค์ประกอบย่อยที่ต่างสัมพันธ์กัน (System of Relationship) เช่น เมื่อมีวัฒนธรรมภาษาไทยกลาง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลักย่อมมีวัฒนธรรมภาษาคำเมืองซึ่งเป็นวัฒนธรรมย่อย การสร้างเกณฑ์ (Categories) ต่างๆ ขึ้นมาแล้วจัดลำดับชั้นของเกณฑ์เหล่านั้น (Hierarchy of Categories) เช่น วัฒนธรรมภาษาไทยกลาง/วัฒนธรรมคำเมือง แล้วจัดลำดับว่าวัฒนธรรมคำเมืองมีคุณค่าเทียบเท่าวัฒนธรรมภาษาไทยกลาง การใช้หลักเรื่อง “จุดร่วม/ความคล้ายคลึง” กับ “จุดต่าง/ความแตกต่าง” (Similarity and Difference) เช่น วัฒนธรรมคำเมืองมีจุดร่วมที่เหมือนกับวัฒนธรรมภาษาไทยกลางคือเป็นภาษาที่ใช้สื่อสารในรัฐชาติไทย แต่วัฒนธรรมคำเมืองมีจุดต่างที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเช่นกัน

สรุปจากแนวคิดของแฟร์ดีนองด์ เดอ โซซูร์ อธิบายว่าในขั้นตอนแรกผู้ส่งสารได้สร้างความเป็นจริงเกี่ยวกับวัฒนธรรมคำเมืองขึ้นมา โดยการสร้างคุณค่าให้กับวัฒนธรรมล้านนาสามารถเทียบเคียงกับวัฒนธรรมไทย หลังจากนั้นขั้นตอนที่สองคือ การเผยแพร่ถ่ายทอดความเป็นจริงแบบฉบับที่สร้างขึ้นมาให้แก่ผู้รับสาร หากกระบวนการสร้างและการถ่ายทอดความจริงนี้ประสบความสำเร็จ (กระบวนการ Encoding เหมือนกัน Decoding) ก็จะทำให้เกิดระบบความหมายร่วม (Shared Meaning) ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร หรืออาจจะกล่าวได้ว่าผู้ส่งสารสามารถทำให้ผู้รับสารมาร่วมรับรู้ (shared) ความหมายวัฒนธรรมคำเมืองตรงกับที่ผู้ส่งสารต้องการ ทั้งนี้ประเด็นที่ควรจะทำให้ความสำคัญคือการเลือกสร้างภาพแทนความจริงในแบบฉบับของผู้ส่งสารนั้น เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับโครงสร้างสังคมที่เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ในด้านหนึ่งการสื่อสารเป็นเครื่องสะท้อนสถานะของปัจเจกบุคคลและสังคม ในขณะที่อีกด้านหนึ่งการสื่อสารก็เป็นตัวสร้างสรรค้อัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคล (self) และสังคม (social identity) เช่นเดียวกัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2544: 41)

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมือง คุณสมบัติของสารในการต่อรองทางอุดมการณ์จึงจะต้องเป็นการนำเสนอภาพความจริงเกี่ยวกับวัฒนธรรมคำเมือง ในแบบฉบับที่สร้างคุณค่าให้กับวัฒนธรรมคำเมือง ได้แก่ การสร้างความตระหนักและภาคภูมิใจในการมีตัวตนของวัฒนธรรมล้านนา โดยการอธิบายว่า เมื่อมีวัฒนธรรมภาษาไทยกลางซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลักย่อมมีวัฒนธรรมภาษาคำเมืองซึ่งเป็นวัฒนธรรมย่อย เป็นการแบ่งแยกวัฒนธรรมคำเมืองจากวัฒนธรรมภาษาไทยกลาง เริ่มจากการใช้หลักเรื่อง “จุดร่วม/ความคล้ายคลึง” กับ “จุดต่าง/ความแตกต่าง” ที่ว่าวัฒนธรรมคำเมืองมีจุดร่วมที่เหมือนกับวัฒนธรรมภาษาไทยกลางคือเป็นภาษาที่สามารถใช้ในสื่อสารระหว่างกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณรัฐชาติไทยได้เช่นเดียวกัน แต่วัฒนธรรมคำเมืองมีจุดต่างซึ่งเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเช่นกัน กระบวนการดังกล่าวเป็นการ

การสร้างเกณฑ์เพื่อแบ่งแยกความเป็นพวกเขาและพวกเราทางวัฒนธรรม เพื่อจัดลำดับชั้นของวัฒนธรรมโดยการสร้างคุณค่าเพื่อยกระดับวัฒนธรรมล้านนาเทียบเคียงวัฒนธรรมไทยกลางในขั้นตอนต่อมา คือการนำเสนอภาพความจริงแบบฉบับของล้านนาในยุคดั้งเดิมที่มีคุณค่าทั้งสภาพสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง และนำเสนอภาพความจริงแบบฉบับของล้านนาในยุคการพัฒนาที่แตกต่างและแสดงภาพความจริงที่ค้ำยันค่าทั้งสภาพสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง และขั้นตอนสุดท้ายคือ การเผยแพร่ถ่ายทอดความเป็นจริงแบบฉบับที่สร้างขึ้นมาให้แก่ผู้รับสารผ่านสื่อเพลงโพลีของคำเมืองต่อไป

2.2.3 สื่อ

แนวคิดเกี่ยวกับสื่อของสจ๊วต ฮอลต์ อธิบายว่าแม้จะมีกลยุทธ์วิธีการกลั่นความหมายที่ดีและมีประสิทธิภาพเพียงใดก็ตาม ในภาคปฏิบัติการที่ผู้ส่งสารนำเสนอกลยุทธ์การสร้างภาพแทนความจริงดังกล่าวจะบรรลุเป้าหมายได้หรือไม่นั้น เงื่อนไขที่เป็นตัวกำหนดประการหนึ่งก็คือผู้ส่งสารนั้นมีอำนาจมากน้อยเพียงใด ซึ่งอำนาจที่จะให้แก่ผู้ส่งสารในการสร้างและถ่ายทอดความเป็นจริงผ่านกลไกทางภาษานั้น มักจะแปรเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ในแต่ละท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น สังคมปัจจุบันวัฒนธรรมของสังคมสมัยใหม่ได้มอบอำนาจให้แก่สถาบันสื่อมวลชนเป็นอย่างมาก ดังนั้นเมื่อมีการนำเสนอวัฒนธรรมคำเมืองผ่านสื่อมวลชน ความจริงดังกล่าวจึงมีอำนาจทำให้ความจริงเกี่ยวกับภาษาคำเมืองเปลี่ยนแปลงไปได้

ทั้งนี้การสื่อสารผ่านสื่อ นั้น ธรรมชาติของตัวสื่อ รวมทั้งรูปแบบการนำเสนอเป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งซึ่งส่งผลต่อการเข้ารหัสของผู้ส่งสาร และการถอดรหัสนของผู้รับสาร สำหรับสจ๊วต ฮอลต์ ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับคุณสมบัติของสื่อต่างๆ ไว้ เช่น หากนำเสนอเนื้อหาสารในสื่อสิ่งพิมพ์รูปแบบของตัวอักษร (Literary) โอกาสที่ผู้รับสารจะมองไม่เห็นคุณลักษณะ (Attributes) ของตัวบทที่บรรยายมีอยู่มาก การที่สื่อโทรทัศน์เป็นภาพแบบภาพเหมือนทำให้การใช้รหัสนั้นดูเป็นธรรมชาติ (Naturalized Code) ส่งผลให้สื่อโทรทัศน์มีลักษณะที่โปร่งใส (Transparency) และความโปร่งใสของสื่อนี้เองที่ทำให้คุณคล้ายกับว่าสื่อเป็นเพียงตัวนำเอาสิ่งที่เกิดขึ้นมานำเสนอ ทั้งที่อันที่จริงภาพที่เห็นในจอโทรทัศน์นั้นไม่ใช่ภาพที่เกิดขึ้นจริง หากแต่เป็นภาพจริงที่ถูกสร้างขึ้นมามานั้น ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเฉพาะเจาะจงไปที่สื่อเพลงจะพบว่า ศักยภาพของสื่อเสียงเพลงทำหน้าที่ได้มากกว่าการให้ความบันเทิง แต่เพลงยังเป็นสื่อที่ในการบรรยายอารมณ์ความรู้สึก รวมทั้งแสดงความรู้สึกต่อต้านสังคมออกมาอยู่เสมอ (กาญจนา แก้วเทพ อังในพิทยา ว่องกุล, 2541: 168) ประกอบกับแนวคิดของกลุ่มวัฒนธรรมศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาสื่อสมัยใหม่ต่างๆ ในฐานะสื่อที่ส่งผลต่อวัฒนธรรม ทั้งหนังสือพิมพ์ นิตยสาร การ์ตูน โทรทัศน์

ภาพยนตร์ วิทยุ เพลง คอนเสิร์ต ฯลฯ เนื่องจากเห็นว่าในยุคสมัยปัจจุบัน สื่อเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มต่างๆ (กาญจนา แก้วเทพ, 2544: 40) สื่อเพลงจึงถือเป็นสื่อที่มีคุณสมบัติของการเป็นสื่อเพื่อแสดงความรู้สึกของการถูกรอบงำทางอุดมการณ์ และมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมอัตลักษณ์ของกลุ่มวัฒนธรรมย่อยที่ถูกรอบงำ

ซึ่งหากพิจารณาในแง่ของสื่อเพลงโฟล์กของคำเมืองที่นำเสนอเนื้อหาสารในรูปแบบของเสียงเพลง ทำให้ภาษาสวยงามและมีพลัง (ชนสวร จริญญาเมือง, 2546: 30) สื่อเพลงโฟล์กของของจรัล มโนเพ็ชร จึงเป็นสื่อที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์ เนื่องจากคุณสมบัติของสื่อเพลงที่สามารถใช้แสดงเนื้อหาเพื่อต่อรองกับอุดมการณ์หลักของสังคม สื่อเพลงเป็นสื่อสำคัญในการหล่อหลอมอัตลักษณ์ และการเป็นสื่อที่มีพลังเข้าถึงกลุ่มผู้รับสารของสื่อเพลงโฟล์กของคำเมือง ซึ่งการนำเสนอภาพแทนความจริงเกี่ยวกับคุณค่าของวัฒนธรรมคำเมืองผ่านสื่อเพลงโฟล์กของคำเมือง ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการสื่อสารกับผู้รับสารที่ดำรงชีวิตในยุคสมัยที่แตกต่าง ทั้งผู้ที่ดำรงชีวิตในล้านนายุคดั้งเดิม และการผลิตอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมืองกับผู้รับสารที่ดำรงชีวิตในล้านนายุคพัฒนา ต้องการสื่อสารกับบุคคลหลากหลายกลุ่มทั้งกลุ่มผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมคำเมือง ผู้รับสารที่อยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมย่อยภาษาถิ่นอื่นๆ รวมทั้งผู้รับสารที่อยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมภาษาไทยกลางซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลักของสังคม เพื่อผลิตอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมือง ทั้งนี้การสื่อสารที่จะครอบคลุมกลุ่มผู้รับสารหลากหลายช่วงอายุ และหลากหลายกลุ่มดังกล่าว ต้องอาศัยคุณสมบัติของสื่อเพลงที่มีพลังสามารถสื่อสารกับกลุ่มผู้รับสารได้หลากหลายและในวงกว้าง

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมือง สื่อเพลงโฟล์กของคำเมือง ถือเป็นสื่อที่มีคุณสมบัติในการสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์ เนื่องจากคุณสมบัติของการเป็นสื่อมวลชนที่สังคมให้อำนาจ สามารถเปลี่ยนแปลงความจริงเกี่ยวกับคุณค่าของวัฒนธรรมคำเมืองได้ คุณสมบัติของสื่อเพลงที่สามารถถ่ายทอดภาพความจริงของวัฒนธรรมคำเมืองเพื่อแสดงความรู้สึกของการถูกรอบงำทางอุดมการณ์วัฒนธรรมภาษา และมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมอัตลักษณ์ของกลุ่มวัฒนธรรมคำเมืองที่ถูกรอบงำ การนำเสนอผ่านภาษาและเสียงที่สวยงามและมีพลัง ทำให้สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้รับสารเป็นจำนวนมาก การเป็นสื่อที่มีอัตลักษณ์แตกต่างจากสื่อเพลงภาษาไทยกลางและไม่ยอมจำนนกับวัฒนธรรมกระแสหลัก ทำให้มีลักษณะตัวตนที่แตกต่างจากวัฒนธรรมหลักชัดเจน การเป็นสื่อที่ผสมผสานระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมและความทันสมัย ทำให้สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้รับสารหลากหลายช่วงอายุ สื่อเพลงโฟล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร จึงสามารถสร้างคุณค่าวัฒนธรรมคำเมืองที่แตกต่างจาก

วัฒนธรรมภาษาไทยกลาง และถ่ายทอดไปยังกลุ่มผู้รับสารจำนวนมากและหลากหลาย ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในการสื่อสารเพื่อต่อช่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรม

2.2.4 ผู้รับสาร

แนวคิดเกี่ยวกับผู้รับสารของสจีวิต ฮอลล์ เป็นแนวคิดที่มีทั้งจุดร่วมและจุดต่างจากแนวคิดเกี่ยวกับผู้รับสารอื่น กล่าวคือ การเปรียบเทียบรหัสของผู้ส่งสารและผู้รับสาร สจีวิต ฮอลล์ มีจุดยืนว่าระบบรหัส (Code System) ของผู้ส่งสารและผู้รับสาร ไม่จำเป็นต้องเป็นรหัสเล่มเดียวกันหรือชุดเดียวกันเสมอไป กรณีส่วนใหญ่แล้วมักจะแตกต่างกัน ทั้งนี้มีเหตุผลมากมายที่ทำให้รหัสคู่มือในการส่งความหมายและถอดรหัสระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารไม่ตรงกัน ไม่สอดคล้องกัน จนถึงขั้นขัดแย้งกัน เช่น ภูมิหลัง ประสบการณ์ ระดับการศึกษา อาชีพ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จุดยืนทางการเมือง เพศ ชนชั้น อุดมการณ์วัฒนธรรม และด้วยความแตกต่างจากแง่มุมต่างๆ ของผู้ส่งสารและผู้รับสารที่กล่าวมาทำให้การตีความหมายของผู้รับสาร มักจะผิดเพี้ยนไปจากความหมายที่ผู้ส่งสารเข้ารหัสไว้ (Stuart Hall อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2547: 52-53) ระบบรหัส (coding system) ของผู้ส่งสารและผู้รับสาร จึงไม่จำเป็นต้องเป็นรหัสการสื่อสารชุดเดียวกันเสมอไป ทั้งนี้การถอดรหัสที่แตกต่างมิได้ตั้งแต่ การถอดรหัสด้วยจุดยืนแบบเดียวกับที่ผู้ส่งสารเข้ารหัส เรียกว่า “preferred reading” การถอดรหัสด้วยจุดยืนที่ต้องต่อรองความหมายเสียใหม่ คือการถอดรหัสที่แตกต่างไปจากความตั้งใจของผู้ส่งสารแต่มิได้คัดค้านโดยตรงเรียกว่า “negotiated reading” และการถอดรหัสด้วยจุดยืนที่ต่อต้านหรือขัดแย้งกับความหมายที่ผู้ส่งสารใส่รหัสเรียกว่า “oppositional reading” (กาญจนา แก้วเทพ, 2551: 668)

คำอธิบายดังกล่าวอาจฟังดูคล้ายคลึงกับแนวทางของการใช้และความพึงพอใจจากสื่อ (Uses and Gratifications Approach) อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างระหว่างแนวคิดของสจีวิต ฮอลล์ กับแนวทางของการใช้และความพึงพอใจจากสื่อคือ เรื่องหน่วยของการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ในขณะที่แนวทางเรื่องการใช้สื่อ นั้นจะใช้หน่วยการวิเคราะห์เป็นปัจเจกบุคคลแต่ละราย (ที่มีความต้องการเฉพาะตัวที่ต่างหาก) สจีวิต ฮอลล์ กลับใช้หน่วยวิเคราะห์เป็นกลุ่มคนซึ่งถูกจัดระบบจากโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ให้มารวมกลุ่มกันตามประเด็นต่างๆ เป็นหน่วยในการวิเคราะห์แทน ลักษณะของกลุ่มผู้รับสารของสจีวิต ฮอลล์จึงไม่ใช่กลุ่มคนที่มีลักษณะเนื้อเดียวกันหมด (Homo-Generous Group) แต่ว่าการจับกลุ่มของผู้รับสารจะสัมพันธ์กับรูปแบบและความหมายของสาร (Forms and Meaning) ซึ่งจับตัวรวมกันเป็นกลุ่มของผู้รับสารนั้น ไม่ได้มีลักษณะที่หยุดนิ่ง (Static) หากแต่เป็นการจับกลุ่มอย่างมีพลวัต (Dynamic) และแปรเปลี่ยนอย่างสัมพันธ์ไปกับรูปแบบและความหมายของสาร เช่น ถ้าเนื้อหาสารเป็นประเด็น

ชาตินิยม ผู้รับสารจะจัดเรียงตัวเป็นกลุ่มต่างๆ ตามเกณฑ์เรื่องชาตินิยม อาทิ ชาตินิยมทางวัฒนธรรม ชาตินิยมแบบใจกว้าง และชาตินิยมแบบคลั่งชาติ (Stuart Hall อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2547: 53-54)

อย่างไรก็ตามการจัดเรียงตัวเป็นกลุ่มของผู้รับสารจะมีความสัมพันธ์กับเรื่องของการตีความอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ในกรณีที่ผู้รับสารตีความเบี่ยงเบน (Distort) ออกไปจากความตั้งใจของผู้ส่งสารนั้น การเบี่ยงเบนดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นแบบเดียวกัน (Systematically Distorted Communication) คือมีความเข้าใจผิดเหมือนกันหมดในกลุ่มผู้รับสารบางกลุ่ม ซึ่งสจิวต์ ฮอลล์ คิดว่ากระบวนการนี้เป็นเรื่องที่ถูกสร้างขึ้น (Being Constructed) จากระบบการสื่อสารในสังคมนั้นๆ ดังนั้นความหมายที่ถูกตีความอย่างผิดๆ จึงไม่ใช่ความหมายที่ไร้ทิศทาง หากแต่เป็นการตีความหมายอย่างเบี่ยงเบนที่มีลักษณะเป็นทางเลือกเดียวกันอยู่ชุดหนึ่ง ด้วยแนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มของความหมายอันหลากหลาย (Polysemic) เช่นนี้ แม้ในความเป็นจริงผู้รับสารจะมีวิธีการตีความที่แตกต่างกัน แต่ก็มีความหลากหลายที่อยู่ในกรอบ ดังที่สจิวต์ ฮอลล์ เรียกว่าเป็น “Polysemic Values” อย่างไรก็ตาม การตีความหลากหลายจะมีแบบการตีความอยู่แบบหนึ่งที่มีลักษณะเด่นกว่าอันอื่นๆ (Dominant Meaning) จากแนวคิดเรื่องการตีความหลากหลายแต่อยู่ในกรอบ และถึงจะหลากหลายอย่างไร ก็จะมีอยู่ความหมายหนึ่งที่เด่นกว่าความหมายอื่นๆ นำมาสู่ข้อสรุปของสจิวต์ ฮอลล์ ที่ว่าเนื้อหาสารในสื่อมวลชนสามารถทำหน้าที่ต่างๆ ทางด้านอุดมการณ์ตามความต้องการของผู้มีอำนาจในสื่อได้ เช่น การช่วยต่อช่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมย่อยที่มีอยู่ในสังคม

การตีความของสารเพลงโฟล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร จึงมีลักษณะสัมพันธ์กับการเรียงกลุ่มของสังคมตามเนื้อหาของสารที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมย่อย หน่วยของการวิเคราะห์ผู้รับสารของการสื่อสารเพื่อต่อช่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรม จึงควรแบ่งหน่วยของการวิเคราะห์เป็นกลุ่มผู้รับสารที่อยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ ได้แก่ กลุ่มผู้รับสารที่อยู่ในวัฒนธรรมคำเมือง กลุ่มที่อยู่ในวัฒนธรรมย่อยอื่นๆ และกลุ่มที่อยู่ในวัฒนธรรมภาษาไทยกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรมุ่งเน้นที่กลุ่มผู้สืบทอดเจตนารมณ์เพลงโฟล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร ซึ่งเป็นกลุ่มผู้รับสารที่จะทำหน้าที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมืองต่อไป

สรุปประเด็น แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารเพื่อต่อช่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรมของสจิวต์ ฮอลล์ ได้ว่า การสื่อสารเพื่อต่อช่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมืองผ่านเพลงโฟล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร จะต้องเป็นกระบวนการสื่อสารที่เป็นระบบและเกี่ยวข้องกับผู้ส่งสาร เนื้อหาสื่อ และผู้รับสาร โดยผู้ส่งสารจะต้องมีความชื่นชมในวัฒนธรรมคำเมืองและมีสำนึกที่จะผลิตซ้ำอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมือง สามารถผลิตสารที่เน้นคุณค่าวัฒนธรรมคำเมือง และนำเสนอผ่าน

สื่อที่มีประสิทธิภาพในการเข้าถึงกลุ่มผู้รับสารที่หลากหลาย จึงจะทำให้ผู้รับสารสามารถรับรู้อุดมการณ์วัฒนธรรมการเมือง และส่งอิทธิพลถึงการเลือกสืบทอดการต่อรองทางอุดมการณ์ของกลุ่มผู้สืบทอดเจตนารมณ์ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์ของกลุ่มผู้สืบทอดเจตนารมณ์ และทำให้การผลิตซ้ำอุดมการณ์วัฒนธรรมการเมืองดำเนินการอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ จึงจะทำให้อุดมการณ์วัฒนธรรมการเมืองมีพื้นที่ในการแสดงออกทางวัฒนธรรมอย่างมีเสถียรภาพ ความพยายามในการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมของวัฒนธรรมการเมืองจึงจะถือว่าประสบความสำเร็จ

2.3 แนวคิดและทฤษฎีอัตลักษณ์

แนวคิด “อัตลักษณ์” (Identity) เป็นแนวคิดที่สำคัญโดยเฉพาะในแวดวงวัฒนธรรมศึกษา (Cultural studies) ซึ่งมักจะถูกกล่าวถึงควบคู่ไปกับมโนทัศน์อำนาจ การนิยามความหมาย หรือการสร้างภาพแทนความจริง (Representation) ทั้งนี้ในการอธิบายถึงอัตลักษณ์ (Identity) หรือการสร้างตัวตน (Self) มีคำอธิบายแนวคิดดังกล่าว แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ การมองตัวตนในเชิงโครงสร้าง และการมองตัวตนในแนวคิดหลังสมัยใหม่

การมองตัวตนในเชิงโครงสร้าง จากการศึกษาของรัตนา บุญมัชยะ (2545: 4) สรุปว่าการมองตัวตนในเชิงโครงสร้างนั้น ตัวตนมักเกี่ยวข้องกับความหมายที่ซ้อนทับระหว่างความเป็นตัวตนกับสังคม กล่าวคือ มิติของโครงสร้างสังคมกำหนดพฤติกรรมและการแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับบทบาท หน้าที่ และความสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกต่อคนอื่นๆ ในสังคม (Social Structure Determinism) กับความเป็นตัวตนในอีกมิติหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับความคิด ความรู้สึก อารมณ์ และการตีความของปัจเจกในการให้นิยามความหมายของตนเองเมื่อเขาสัมพันธ์กับโลก ผู้คน และสิ่งต่างๆ รอบตัว (Actor-oriented approach) การสร้างความเป็นตัวตนจึงมีมิติที่ซ้อนทับระหว่างโครงสร้างสังคมที่เป็นตัวกำหนดปัจเจก กับเสรีภาพของปัจเจกในฐานะผู้กระทำ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของสจิวท ฮอลล์ ที่ได้นิยามความหมายความเป็นตัวตนว่ามีลักษณะเป็นกระบวนการ ไม่คงที่ตายตัว และเลื่อนไหลไปตามสถานการณ์ (Stuart Hall, 1997 อ้างในรัตนา บุญมัชยะ, 2545: 4) การเกิดตัวตนจึงเกิดจากสังคมและการตีความของปัจเจก กล่าวคือเกิดจากสังคมเนื่องจากปัจเจกถูกกำหนดภายใต้บริบทของสังคม และการตีความของปัจเจกเนื่องจากปัจเจกมองตัวเองในลักษณะที่สัมพันธ์กับกลุ่มคนอื่นๆ ในสังคม กระบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์และสังคมในแต่ละช่วงเวลาและสถานการณ์

ทั้งนี้อาจสรุปได้ว่าองค์ประกอบของวาทกรรมเกี่ยวกับตัวตนแต่ละชุดนั้นไม่จำเป็นต้องมีตรรกะที่เชื่อมโยงต่อกัน เนื่องจากความเป็นตัวตนขึ้นอยู่กับบริบทแวดล้อมและผลผลิตทาง

สังคมวัฒนธรรมเชิงกระบวนการ ด้วยสิทธิในการสร้างความเป็นตัวตนว่าผลมาจากการปรับตัวของผู้คนภายใต้กระแสของการเปลี่ยนแปลงสังคมในกระบวนการโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงนี้มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ในสังคมซึ่งยังไม่ลงตัว ทำให้สังคมมีความเป็นพหุลักษณะค่อนข้างมาก ดังนั้น กลุ่มชนแต่ละกลุ่มจึงต้องพยายามสร้างความเป็นตัวตนของตนเองขึ้นมา ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการนิยามสิทธิของตนเอง หรือเท่ากับเป็นการสร้างพื้นที่ใหม่ทางสังคม เพื่อจัดปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มอื่นๆ ทำให้กลุ่มของเรามีที่ยืนในสังคมและไม่ถูกเบียดขับให้เป็นคนชายขอบ ในสถานะเช่นนี้จึงเกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องสิทธิในความเป็นตัวตนของกลุ่มชนเหล่านั้นมากมาย เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มวัฒนธรรมย่อย คนพิการ คนสลัม คนจน สตรี เป็นต้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์ อ่างในรัตนา บุญมัชยะ, 2545: 4-5) ตัวตนในมุมมองเชิงโครงสร้างจึงให้ความสำคัญกับการที่โครงสร้างทางสังคมเป็นตัวกำหนดตัวตนของบุคคลในลักษณะที่ค่อนข้างจะคงที่และตายตัวภายใต้บริบททางสังคมเดียวกัน

ส่วนการมองตัวตนในแนวคิดหลังสมัยใหม่นั้น แนวคิดเกี่ยวกับตัวตนแตกต่างจากแนวคิดเชิงโครงสร้างในแง่คุณสมบัติของบุคคลที่กำหนดตัวตนว่าตัวตนไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระ หากแต่มีลักษณะของกระบวนการกลายมาเป็นที่สัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ดังแนวคิดของ จูดิธ บัทเลอร์ (Judith Butler) ที่เสนอว่าตัวตนหรืออัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากแรงผลักดันซึ่งผันแปรและเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์แวดล้อม ไม่ใช่สิ่งที่ถูกกำหนดแน่นอนและมีแก่นสาร (Judith Butler อ่างในยาณี ภาณุรักษ์, 2548: 43) สอดคล้องกับตัวตนแนวคิดของคริส วิดอน (Chis Weedon, 1978 อ่างในอภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2543: 38) ที่กล่าวว่า อัตลักษณ์มีลักษณะที่ตีความเป็นศูนย์กลางออกจากปัจเจก (Decent ring Subject) แนวคิดนี้ไม่ให้สิทธิแก่ปัจเจกในฐานะเป็นผู้กระทำทั้งหมด แต่กลับมองว่าลักษณะปัจเจกภาพหรือตัวตนที่เป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เปลี่ยนแปลงไปได้ตามยุคสมัย เป็นผลของกระบวนการต่อรองเชิงอำนาจในความสัมพันธ์ทางสังคมหลายระดับ ตั้งแต่ระดับจุลภาคเช่นในครอบครัว ไปจนถึงระดับมหภาคเช่นประเทศชาติ ปัจเจกภาพเป็นเรื่องของกระบวนการสร้างความหมายทางสังคมให้แก่ตัวตน ซึ่งอาจจะเป็นตัวตนของปัจเจกหรือกลุ่ม ความเป็นปัจเจกหรือตัวตนจึงถูกเน้นในฐานะที่เป็นกระบวนการทางสังคมของการสร้างตัวตน มากกว่าแก่นของคุณสมบัติบางอย่างที่มีลักษณะตายตัว กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ตัวตนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด เป็นสิ่งที่ถูกแก้ไข ดัดแปลง ต่อเติม ลดทอน ไปตามบริบทสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละช่วงเวลา

ทั้งนี้กล่าวโดยสรุป เรื่องการสร้างตัวตน (Identity Construction) การเชื่อมโยงระหว่างบุคคลกับผู้อื่นเพื่อจะบอกว่าเราเป็นใคร บอกว่าเราควรจะมีสัมพันธ์กับใครอย่างไร ดังนั้น อัตลักษณ์คือ การบอกว่าเราสัมพันธ์กับใครบ้าง ไม่ใช่การบอกว่าเราคือใครหรือการบอกกับตัวเอง

ว่าเราเป็นใครอย่างที่มีคนเข้าใจผิดกัน (อนันท์ กาญจนพันธุ์ อ่างในชนสวรรค์ เจริญเมืองและวสันต์ ปัญญาแก้ว, 2543: 52) นอกจากนี้อัตลักษณ์ยังมีนัยสำคัญเกี่ยวข้องกับความเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นการแสดงออกถึงความพยายามของผู้คนในสังคมที่จะแสวงหาพื้นที่ทางสังคมและการแสดงออกทางวัฒนธรรม (Social and Cultural Space) เพื่อเรียกร้องสิทธิในการดำรงอยู่อย่างแตกต่าง และอย่างมีความเสมอภาคกับกลุ่มชนอื่นๆ เช่น กลุ่มวัฒนธรรมย่อยต่างๆ ในรัฐชาติไทย มักจะถูกครอบงำจากวัฒนธรรมหลักของสังคม และพยายามคืนชนต่อสู้สร้างตัวตน เพื่อให้มีพื้นที่แสดงออกทางวัฒนธรรม โดยไม่ยอมตกอยู่ในพื้นที่ที่สังคมกำหนดให้และพยายามหาพื้นที่เพื่อแสดงการต่อต้านในชีวิตประจำวันอยู่ตลอดเวลา หากแต่เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง การสร้างตัวตนจึงมักปรากฏการสร้างภาพในลักษณะของความคลุมเครือ หรือสร้างแบบผสมผสานของตัวตน การต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตัวตนในสังคมจึงเลื่อนไหลไปมา และไม่แสดงตนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอย่างชัดเจน

ในแง่ของกระบวนการสร้างตัวตน ตัวตนเกิดจากกระบวนการทางสังคมที่ได้จากการผลิตภาพแทนความจริง (Representation) ของอัตลักษณ์ ซึ่งการสร้างภาพตัวแทนเช่นนี้เป็นเรื่องของการเมืองเชิงพื้นที่ (Politics of space) เพื่อแย่งชิงพื้นที่ในการแสดงออก โดยกระบวนการเริ่มจากการเลือกดึงเอาคุณสมบัติบางสิ่งบางอย่างที่เด่นชัด มีชีวิตชีวา เข้าใจง่าย เป็นที่รับรู้ทั่วไปและลดทอนอัตลักษณ์ไปเป็นคุณสมบัติไม่ก่อกวนเหล่านั้น ซึ่งวิธีการลดทอนประกอบด้วยการประกอบ 3 ประการ กล่าวคือ ประการแรก ทำให้คุณสมบัติเหล่านั้นสุดขั้วเกินจริงเพื่อให้เข้าใจง่าย ประการที่สอง การสร้างอัตลักษณ์คู่ตรงข้ามออกมา และประการที่สาม คู่ตรงข้ามที่ถูกสร้างขึ้นนี้มีการให้ค่าที่ไม่เท่ากัน

การศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์ของวัฒนธรรมคำเมือง ตัวตนของผู้ส่งสารเกิดจากความพยายามแสวงหาพื้นที่ทางสังคมและการแสดงออกทางวัฒนธรรมของวัฒนธรรมคำเมือง ซึ่งสร้างขึ้นจากแรงผลักดันที่วัฒนธรรมคำเมืองถูกครอบงำจากวัฒนธรรมภาษาไทยกลาง ภายใต้กระบวนการสร้างรัฐชาติที่ดำเนินไปด้วยการสร้างวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมภาษาไทยกลาง ในลักษณะการสร้างความยิ่งใหญ่ ความเก่าแก่ ความเป็นเอกลักษณ์พิเศษให้กับภาษาวัฒนธรรม โดยอาศัยภาษาศาสตร์และประวัติศาสตร์นิยม เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นคู่ขนานไปพร้อมๆ กับกระบวนการสร้างชาติ (ธียุทธ บุญมี, 2546: 17-18) ในขณะเดียวกันผู้ส่งสารพยายามสร้างตัวตนของวัฒนธรรมคำเมืองโดยการผลิตภาพแทนความจริงของวัฒนธรรมคำเมืองผ่านสื่อเพลงโป๊กล้อของคำเมือง ด้วยการดึงเอาคุณสมบัติของวัฒนธรรมล้านนาออกมา โดยวิธีการทำให้เห็นภาพล้านนายุคดั้งเดิมที่ดั่งงามสุดขั้วเกินจริง และลดทอนคุณสมบัติของวัฒนธรรมล้านนาให้เหลือเพียงไม่ก่อกวนเหล่านั้น เพื่อให้จดจำง่าย การสร้าง

อัตลักษณ์คู่ตรงข้ามของล้านนายุคของการพัฒนา และทำให้คู่ตรงข้ามที่ถูกสร้างขึ้นนั้นมีค่าไม่เท่ากันด้วยภาพของความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ไม่เหมาะสม ปรากฏเป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมล้านนาคั้งเดิม ที่มีคุณค่ามากกว่าวัฒนธรรมล้านนาร่วมสมัยภายใต้การปกครองของรัฐไทย หรือมีคุณค่าเทียบเท่ากับวัฒนธรรมไทยกลาง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลักของประเทศไทย

2.4 แนวคิดและทฤษฎีพหุนิยม

แนวคิดพหุนิยม (Pluralism) หรือการมองว่าโลกว่ามีลักษณะพหุลักษณะ (Plurality) โลกมีความแตกต่างหลากหลายของวัตถุ สิ่งของ ชีวิต สัตว์ พืช ผู้คนและความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ว่ามีอำนาจต่างๆ ที่หลากหลายในแนว Polytheism เช่น อำนาจผี ท้องฟ้า ภูเขา แม่น้ำ ผู้ให้กำเนิดมนุษย์ ต่อมาเมื่อมนุษย์เกิดความเชื่อเรื่องศาสนาที่ขัดแย้งกับความเชื่อในอำนาจที่หลากหลายดังกล่าว จึงเกิดการถกเถียงว่า แก่นของโลกจักรวาลหรือชีวิตควรจะเป็นหนึ่งเดียว (The one) หรือเป็นหลาย (The many) (ธีรยุทธ บุญมี, 2546: 4) และเมื่อมีการก่อตัวของอาณาจักรที่ต้องการใช้อำนาจอย่างสมบูรณ์ในยุคของชาติ ช่วงไม่ถึงสามศตวรรษที่ผ่านมา จึงเกิดแนวคิด Monism ที่เชื่อว่าแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่งมาจากหนึ่งเดียวจากอำนาจเดียว ดังนั้นในรัฐชาติจึงต้องการมีอัตลักษณ์เพียงหนึ่งเดียวที่ชัดเจน มีภาษาพูดและภาษาเขียนเพียงหนึ่งเดียว ผลประโยชน์เป็นหนึ่งเดียวและความมุ่งมั่นเป้าหมายเป็นหนึ่งเดียว ทั้งที่ในความเป็นจริงการรวมกลุ่มอยู่ด้วยกันภายในอาณาบริเวณเดียวกัน หรือที่เรียกว่ารัฐชาติประกอบไปด้วยกลุ่มคนหลากหลายวัฒนธรรม หลากหลายภาษา ขนบธรรมเนียม มีปัญหาผลประโยชน์และเป้าหมายต่างๆ กันไป ตัวอย่างเช่น ความหลากหลายทางด้านภาษาคำนวณจากตัวเลขง่ายๆ เพื่อให้เห็นภาพของปัญหามากกว่าภาพของความจริง นักภาษาศาสตร์ประมาณว่ามีภาษาต่างๆ ในโลก 8,000 กว่าภาษา ในขณะที่มีประเทศอยู่ราว 200 ประเทศ โดยเฉลี่ยประเทศหนึ่งจึงมีคนพูดภาษาต่างๆ กันอยู่ 40 กลุ่ม (ธีรยุทธ บุญมี, 2546: 6) ซึ่งภาษาที่แตกต่างกันเหล่านี้เป็นวัฒนธรรมภาษาของคนแต่ละกลุ่มที่สอดคล้องสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมอื่นๆ ในแต่ละท้องถิ่น ต่อมาเมื่อกำเนิดแนวคิดความเป็นหนึ่งเดียวที่เกิดขึ้นในช่วงต้นๆ ของการเกิดรัฐชาติ ทำให้รัฐชาติต่างๆ พยายามสร้างภาษาหลักของรัฐชาติขึ้น รวมทั้งรัฐชาติไทยที่พยายามสร้างวัฒนธรรมภาษาไทยกลางให้กลายเป็นวัฒนธรรมภาษาหลักของสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับโครงสร้างทางสังคมของท้องถิ่น

หากแต่การพยายามสร้างอัตลักษณ์เพียงหนึ่งเดียวของรัฐชาติดังกล่าว ทั้งกระบวนการสร้างรัฐชาติ มุ่งหวังให้เกิดภาษาประจำชาติภาษาเดียว มุ่งหวังให้เกิดวัฒนธรรมเดียว วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีมีระเบียบวิธีเดียวกัน เหมือนกันหมดทั่วโลก กลับก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคม และ

หลายครั้งที่ความขัดแย้งเหล่านี้นำไปสู่การสูญเสีย อาทิ การชุมนุมประท้วงของประชาชนที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่าง เกิดการปะทะกันระหว่างกลุ่มผู้ที่มีความเชื่อทางศาสนาไม่ตรงกัน ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 พบว่าความขัดแย้งทางเชื้อชาติ ศาสนา ความหลากหลายทางความเชื่อ ความคิด วัฒนธรรม วิถีชีวิต รสนิยม รูปแบบการดำเนินชีวิต ศิลธรรม และคุณธรรม กลายเป็นปัญหาสำคัญเชิงนโยบายของแต่ละรัฐชาติ ในการประสานความต้องการกับความจริงที่พยายามสร้างความเป็นหนึ่งเดียวดังกล่าว ความพยายามสร้างความเป็นหนึ่งเดียวจึงล้มเหลวหรือมีเหตุปัจจัยเปลี่ยนแปลงไป เกิดแนวคิดที่เคารพความแตกต่าง (Difference) เคารพความหลากหลาย (Diversity) ในมิติต่างๆ ของคนในชาติของตนขึ้นมา ตั้งแต่ภาษา ประเพณี วัฒนธรรม สังคม และการเมือง ถือเป็นจุดเริ่มต้นทำให้เกิดแนวคิด “พหุนิยม” ขึ้น

พหุนิยม (Pluralism) เป็นลักษณะของกระแสคิดหลังสมัยใหม่ (Post Modern) คือแนวคิดที่เชื่อในเรื่องของความหลากหลายหรือพหุนิยม แนวคิดนี้เกิดจากแรงบีบจากโลกาภิวัตน์ที่มีต่อพรมแดนของรัฐชาติ และแรงเบียดขับจากกระแสพื้นอัตลักษณ์ใหม่ ทำให้ความสนใจของบุคคลที่อดีตกำหนดตัวเองกับสิ่งที่เหมือนๆ กัน กลายเป็นการเลือกหาอัตลักษณ์ที่เกิดจากความแตกต่าง (Goulbourm อ้างในธีรยุทธ บุญมี, 2546: 61) หรือที่เรียกว่าการเมืองของความแตกต่าง การเมืองของความหลากหลาย และการเมืองของอัตลักษณ์

หากกล่าวเฉพาะเจาะจงในแง่พหุนิยมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม หรือแนวคิดพหุวัฒนธรรม (Multiculturalism) แล้ว กำเนิดของแนวคิดนี้เกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการคัดค้านและแก้ไขของลัทธิ Americanism ในอเมริกาช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยการนำเสนอผลงานของ Harace Kallen ที่มีอิทธิพลทำให้เกิด “พันธมิตรแห่งชาติเพื่อพหุวัฒนธรรม” ซึ่งส่งผลให้เกิดการแก้ไขกฎหมายและนโยบายหลายอย่างที่เคารพต่อความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม (ธีรยุทธ บุญมี, 2546: 65) สอดคล้องกับการนำเสนอแนวคิดของ Seidman ที่กล่าวว่า “หัวใจของวัฒนธรรมโพสต์โมเดิร์นก็คือการยอมรับพหุลักษณะของประสบการณ์สังคม อัตลักษณ์และมาตรฐานของความจริง ความถูกต้องทางศีลธรรมและความงาม” (Seidman อ้างในธีรยุทธ บุญมี, 2546: 58) ทั้งนี้ลักษณะที่เด่นชัดของแนวคิดพหุนิยมทางวัฒนธรรมคือ การทำลายความเป็นหนึ่งเดียวและความเหมือนทิ้งไปในนามของความหลากหลาย ความแตกต่าง และความหลากหลาย คือการปฏิเสธนามธรรมความเป็นสากลและลักษณะทั่วไป เปลี่ยนเป็นการยอมรับลักษณะรูปธรรมที่มีอยู่จริงของความหลากหลาย ความเฉพาะที่แตกต่างและลักษณะพิเศษ ซึ่งการทำให้เป็นพหุนิยมของสังคมนั้นขึ้นอยู่กับบริบทและประวัติศาสตร์ โดยการให้ความสำคัญแก่การเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนผ่าน ตัวแปร ความไม่ต่อเนื่อง และการแยกจากกัน (West อ้างในธีรยุทธ บุญมี, 2546: 58) ของแต่ละสังคม

การศึกษาการสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมของวัฒนธรรมคำเมือง ภายใต้กรอบความคิดเรื่องพหุนิยม จึงสรุปได้ว่าการสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมนั้น ผู้สื่อสารควรเป็นผู้ที่มีแนวคิดพหุนิยมเกี่ยวกับวัฒนธรรม กล่าวคือ การมองว่าในสังคมมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย และแต่ละวัฒนธรรมย่อมมีคุณค่าต่อสังคมนั้นๆ แตกต่างกัน ดังนั้น สังคมจึงควรอยู่ร่วมกันภายใต้ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ด้วยแนวคิดเช่นนี้การเข้ารหัสคุณค่าวัฒนธรรมคำเมืองของผู้สื่อสาร จึงไม่ควรปรากฏลักษณะของการเปรียบเทียบวัฒนธรรมคำเมือง กับ วัฒนธรรมภาษาไทยกลางซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามของวัฒนธรรมคำเมืองที่สร้างขึ้น โดยกลไกของการต่อต้านหรือกล่าวโจมตี แต่ควรใช้การกำหนดเงื่อนไขการรับรู้อื่นๆ เพื่อให้ทำผู้รับสารรับรู้คุณค่าวัฒนธรรมคำเมืองที่เทียบเท่ากับวัฒนธรรมภาษาไทยกลาง อาทิ การทำให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงซึ่งไม่เหมาะสมแทน ซึ่งจะทำให้กลุ่มผู้รับสารซึ่งอยู่ในวัฒนธรรมหลักของสังคมไม่เกิดความรู้สึกขัดแย้งและต่อต้านสารที่ต้องการนำเสนอ และเกิดการรับรู้คุณค่าวัฒนธรรมคำเมืองในฐานะที่เทียบเท่ากับวัฒนธรรมภาษาไทยกลาง

2.5 บริบทของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองล้านนา

ล้านนา เป็นที่ตั้งของกลุ่มบ้านเมืองที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เป็นของตนเองและมีแบบแผนทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ประกอบที่เกี่ยวกับประชากรและวัฒนธรรมของล้านนานั้น มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมย่อยอื่นๆ ในประเทศไทย กล่าวคือ ชาวล้านนาส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายหนึ่ง (Sub-Thai race) ที่เรียกว่า “ไทยยวน” และปัจจุบันนิยมเรียกตนเองว่า “คนเมือง” มีแบบแผนทางวัฒนธรรมอันได้แก่ ภาษาพูด ภาษาเขียน ศิลปะ และประเพณีต่างๆ เป็นของตนเอง ลักษณะพิเศษทางวัฒนธรรมเช่นนี้มีขอบเขตอยู่ในพื้นที่จังหวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในปัจจุบัน ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน ถือได้ว่าเป็นเขตวัฒนธรรม (Culture area) หนึ่ง เรียกว่า เขตวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของวัฒนธรรมล้านนาเกิดจากปัจจัยต่างๆ หลายประการ นับตั้งแต่ ปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ การอพยพเคลื่อนย้ายของประชากร ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ทางสังคมตามลักษณะวัฒนธรรมดั้งเดิม รวมทั้งสถานการณ์ทางการเมืองและการปกครอง (สุรพล คำรืห์กุล, 2542: 4) ล้านนาซึ่งเป็นดินแดนเชิงพื้นที่ของ “เขตวัฒนธรรมล้านนา” วัฒนธรรมย่อยวัฒนธรรมหนึ่งในประเทศไทย ที่มีความแตกต่างจากเขตวัฒนธรรมอื่นๆ ในประเทศไทย ทั้งในแง่ของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยสรุปดังนี้

2.5.1 สังคม

สภาพสังคมล้านนาเป็นสังคมเกษตรกรรมมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวล้านนาส่วนใหญ่จึงเกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพกับธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากการนำเอาสภาพของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมาผูกเป็นภายิตหรือคำพังเพยต่างๆ เช่น “กล้วยปล้ำสุกกาบกิน” แปลว่า ถ้ากล้วยไม่สุกกาบก็ไม่กิน หมายความว่าถ้าไม่มีเหตุก็ไม่มีผลตามมา (เรณู อรรถาเมศร์, 2526: 8-9) คนเมืองมีระบบสังคมที่ไม่เน้นฐานะหรือตำแหน่งในสังคมมาก สังคมไม่มีความซับซ้อน กฎระเบียบไม่เคร่งครัดสตรีมีบทบาทในครอบครัวและสังคม รวมทั้งหนุ่มสาวมีโอกาสนในการเลือกคู่ครองมากกว่าสังคมสยาม (ชเนศวร์ เจริญเมือง, 2544: 13) เริ่มจากด้านลักษณะความสัมพันธ์ในครอบครัวของชาวล้านนา ความสัมพันธ์ในครอบครัวระหว่างสามีและภรรยาจะมีลักษณะของความสงบปรองดอง คือต่างฝ่ายต่างรู้หน้าที่ของตนเอง มีความอะลุ่มอล่วยและปรับตัวเข้าหากัน จึงมักจะสามารถประคองชีวิตครอบครัวได้ยั่งยืน ดังมีภายิตโบราณกล่าวว่า “หัวเป็นไฟ หื้อเมียเป็นน้ำ” หมายถึง เมื่อฝ่ายหนึ่งใจร้อนอีกฝ่ายหนึ่งควรจะใจเย็นจึงจะอยู่ด้วยกันได้โดยไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน (เรณู อรรถาเมศร์, 2526: 14) ส่วนลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมนั้นชาวล้านนาโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นคนใจดี ใจกว้าง และโอบอ้อมอารี โดยยึดถือค่านิยมเกี่ยวกับการแสดงออกภายนอกว่าควรจะงดงามทั้งกายและวาจา ชาวล้านนาจึงมักมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น คือ มีความประนีประนอม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และพูดจาไพเราะอ่อนหวานเป็นมิตร (เรณู อรรถาเมศร์, 2526: 20) อย่างไรก็ตามแม้คนล้านนาจะมีลักษณะที่เป็นมิตรซึ่งน่าจะเป็นลักษณะที่สร้างความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มคนอื่นๆ ในสังคม แต่ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับสยามกลับปรากฏรูปแบบความสัมพันธ์ที่ตรงข้ามกับความเข้าใจดังกล่าว อาทิ คนสยามมองภาพของหญิงสาวชาวล้านนาในฐานะที่ต่ำต้อย เรียกหญิงสาวชาวล้านนาว่าเป็นลาว ซึ่งเป็นคำที่แสดงให้เห็นถึงความดูถูกเหยียดหยาม ดังเช่นภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือที่ปรากฏในละครเรื่อง สาวเครือฟ้า (ภักดีกุล รัตนา อ่างในชเนศวร์ เจริญเมืองและวสันต์ ปัญญาแก้ว, 2543: 99-100)

สภาพสังคมล้านนาเริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนเมื่อมีความพยายามสร้างเมืองเชียงใหม่ให้กลายเป็นเมืองท่องเที่ยว ซึ่งส่งผลต่อการกำเนิดของวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์ (Commercialized Culture) ในช่วงระหว่างทศวรรษที่ 2480-2500 ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดการเผยแพร่ทัศนคติชื่นชมหลงใหลความงดงามน่าอยู่ของเมืองเชียงใหม่ในหมู่มชนชั้นสูงของสยาม บทประพันธ์ของชนชั้นสูงที่ปรากฏ อาทิ บทประพันธ์พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์, ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และว.ณ.ประมาญมารค ล้วนกล่าวถึงธรรมชาติอันโดดเด่น ความงดงามแปลกตาของศิลปวัฒนธรรมล้านนา จนกระทั่งกลายเป็นความปรารถนาของชนชั้นสูงในสังคมที่จะเสพความสุขจากความงดงามของสังคมล้านนา (ชเนศวร์ เจริญเมือง, 2544: 63-64) ด้วยทัศนคติของชนชั้นสูงที่มี

ต่อล้านนาดังกล่าวภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือในความคิดของคนจากส่วนกลางจึงเปลี่ยนไป กลายเป็นผู้หญิงที่สวยงามตามธรรมชาติและความคิดงาม (ภักดีกุล รัตนา อ่างในธนสวรรค์ เจริญเมือง และวสันต์ ปัญญาแก้ว, 2543: 99-100) ทั้งนี้ นอกจากชนชั้นสูงแล้วทัศนศึกษาดังกล่าวยังได้แพร่ ออกไปถึงชนชั้นกลางอีกด้วย มีการแต่งเพลงชื่นชมความงามของภาคเหนือ สาวเหนือ ประเพณี สงกรานต์ที่สนุกสนานซึ่งชาวสยามไม่เคยพบเห็นมาก่อน...เชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางการ ท่องเที่ยว ศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมและการศึกษา แหล่งพักผ่อน การพาแขกบ้านแขกเมืองมา เที่ยวชม มีการจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์มากขึ้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของล้านนา เป็นอย่างมาก อาทิ การสร้างบ้านพักริมน้ำปิงขึ้นจำนวนมากและการล่อลวงสาวเหนือไปเป็น โสเภณี (ธนสวรรค์ เจริญเมือง, 2544 : 63-64) มีการลงทุนสร้างอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กซึ่งเป็นอาคารสูง ที่บังคับภูมิทัศน์ของเมืองเชียงใหม่หลายแห่ง รวมทั้งบุกเบิกพื้นที่ริมน้ำปิง โดยกลุ่มนายทุนผู้มี อิทธิพล (ชยันต์ วรรณะภุติ อ่างในธนสวรรค์ เจริญเมืองและวสันต์ ปัญญาแก้ว, 2543: 104) สิ่ง เหล่านี้เกิดขึ้นเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่พัฒนามากขึ้น

เมื่อการท่องเที่ยวพัฒนามากขึ้น ความต้องการของคนต่างถิ่นที่ต้องการมาเยี่ยมเยือนสังคม ล้านนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเชียงใหม่ที่กลายเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของล้านนาก็มีมากขึ้นตาม ไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีสงกรานต์เชียงใหม่ที่โด่งดังไปทั่วประเทศ ส่งผลต่อการ เปลี่ยนแปลงสภาพสังคมล้านนาเพื่อรองรับการท่องเที่ยวหลายอย่าง อาทิ มีการขยายตัวเมือง เชียงใหม่โดยการรื้อทำลายกำแพงเมืองโบราณของล้านนาในปี พ.ศ. 2503-2504 ทำให้กำแพงเมือง โบราณด้านตะวันออกและอีก 3 ด้านถูกรื้อทำลาย โดยทิ้งส่วนกำแพงทั้ง 4 มุมและบริเวณประตู บางแห่งไว้เท่านั้น การรื้อทำลายกำแพงเมืองโบราณดังกล่าวเพียงเพื่อต้องการขยายถนนหน้าอาคาร ร้านค้าให้กว้างขวางจะได้มีพื้นที่สำหรับการค้าขายกับนักท่องเที่ยวเท่านั้น ปราบกฎการณดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าคนล้านนามองว่ากำแพงเมืองเก่าแก่ล้ำสมัย ไร้ประโยชน์ ไม่เห็นความจำเป็นหรือ คุณค่าของการอนุรักษ์ บ่งบอกถึงความไม่รู้และไม่เห็นคุณค่าของประวัติศาสตร์ ขาดความ ภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะนำมาสู่การสิ้นสุดของอำนาจท้องถิ่นต่อไป (วิจิตร ไชยวัฒน์ อ่างในธนสวรรค์ เจริญเมือง, 2544: 68-69)

การเปลี่ยนแปลงของสังคมล้านนาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน จึงมีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติไทยและล้านนาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวที่รัฐชาติไทยดำเนินการอย่างจริงจังในสังคมล้านนา เพื่อสร้าง อำนาจทางด้านเศรษฐกิจของรัฐชาติ เป็นการพัฒนภายใต้อำนาจสัมพันธ์เชิงอำนาจรัฐชาติไทยมี อำนาจในการปกครองล้านนาทุกด้าน ซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวของล้านนาก็ส่งผลต่อการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมล้านนาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

2.5.2 วัฒนธรรม

วัฒนธรรมล้านนาเดิมเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์แตกต่างจากวัฒนธรรมไทยกลาง ทั้งวัฒนธรรมภาษา วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมอาหาร วัฒนธรรมดนตรี-นาฏศิลป์ ประเพณี และค่านิยมต่างๆ การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมล้านนาเป็นผลพวงอันหนึ่งที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของการส่งข้าราชการประจำจากสยาม เข้ามาดำรงตำแหน่งเป็นจำนวนมาก ในมณฑลพายัพ ส่งผลให้ชีวิตวัฒนธรรมของล้านนาและผู้คนที่ท้องถิ่นเริ่มกลายเป็นแบบวัฒนธรรมส่วนกลาง (Bangkok Culture) อันเป็นวัฒนธรรมเมืองหลวง (Capital Culture) และยังมีลักษณะวัฒนธรรมข้าราชการ (Bureaucratic Culture) หรือวัฒนธรรมขุนนาง (Aristocratic Culture) ภายใต้กรอบความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบผู้บังคับบัญชา (สยาม) กับผู้น้อยที่ต้องรับคำสั่ง (ล้านนา) อำนาจของบุคคลที่เข้ามารับราชการเพื่อออกคำสั่งในการปกครองจึงเจริญเติบโตและกลายเป็นวัฒนธรรมที่ครอบงำ (Dominant Culture) วัฒนธรรมท้องถิ่นโดยปริยาย (ชนสวรรค์ เจริญเมือง, 2540: 55) ทั้งนี้ยังมีจำนวนข้าราชการจากส่วนกลางและครอบครัวเข้ามาในล้านนามากขึ้นเท่าใด วัฒนธรรมไทยกลางก็ยังมีบทบาทครอบงำวัฒนธรรมล้านนามากขึ้นเป็นลำดับ ส่งผลให้วัฒนธรรมล้านนาขาดอำนาจทางการเมืองและกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีฐานะด้อยกว่า (Subordinate Culture) ถูกดูหมิ่นไม่ได้รับการยอมรับจนกระทั่งถูกลดทอนคุณค่าในที่สุด

ด้านวัฒนธรรมภาษาของล้านนา เดิมล้านนามีวัฒนธรรมภาษาของตนเองทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนเรียกว่า “ภาษาคำเมือง” จนกระทั่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453) การปฏิรูปประเทศในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการปกครอง สังคม วัฒนธรรม กฎหมาย รวมทั้งการศึกษา (คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2425: 407) ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมภาษาของล้านนาเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ กลไกด้านการศึกษาถือเป็นกลไกหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยรัฐชาติไทยได้เริ่มนโยบายให้มีการสอนตัวหนังสือภาษาไทยกลางในโรงเรียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2442 และเริ่มเน้นหนักหลังปราบกบฏเมืองแพร่ โดยประกาศให้ใช้ภาษาไทยกลางจัดการศึกษาทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2446 การดำเนินการโดยอาศัยกลไกดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายปรากฏชัดเจนในพระบรมราโชบายคือ มุ่งให้เกิดความกลมเกลียวและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในรัฐชาติไทย ทั้งนี้หลักฐานจากเอกสารรายงานการประชุมเทศาภิบาลระบุว่า ในระยะแรกรัฐชาติไทยผ่อนผันให้สอน “ตัวเมือง” (หมายถึง “ตัวเมือง” ภาษาเขียนของวัฒนธรรมคำเมือง)ควบคู่กับการสอนภาษาไทยกลางได้ แต่หากบุคคลใดจะเข้ารับราชการจะต้องรู้ภาษาไทยกลาง ต่อมาในปี พ.ศ. 2456 รัฐบาลสยามได้กำหนดนโยบายห้ามสอนตัวเมืองในโรงเรียนทุกแห่ง รวมทั้งกำหนดให้ครูและนักเรียนใช้ภาษาไทยกลางเท่านั้นในโรงเรียน อย่างไรก็ตามการดำเนินการดังกล่าวของรัฐชาติไทยไม่พบ

หลักฐานปรากฏการคัดค้านคำสั่งห้ามเรียนภาษาล้านนาของคนท้องถิ่นอย่างเปิดเผยแต่อย่างใด พบเพียงหลักฐานยืนยันว่าครูท้องถิ่นจำนวนหนึ่งในเมืองเชียงใหม่ไม่เห็นด้วยและได้เขียนบันทึกไว้เท่านั้น (ชเนศวร์ เจริญเมือง, 2544: 57) ดังนั้นความพยายามครอบครองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมของประเทศไทย โดยเริ่มจากการสอนภาษาไทยกลางในโรงเรียนจึงยังมีข้อบกพร่องอยู่บ้างในระยะแรก โดยเฉพาะ “อ่านยังไม่ชัดอักขระ” และเกิดการต่อต้านอย่างเจียบๆ เช่นการที่ครูบางคนในเมืองแพร่มักพูดภาษาพื้นเมืองกับนักเรียน จากปัญหาที่เกิดขึ้นรัฐชาติไทยจึงได้พยายามใช้กลไกอื่นๆ ร่วมกับกลไกด้านการศึกษาเพื่อสร้างความยินยอมพร้อมใจในการใช้ภาษาไทยกลางของคนในท้องถิ่น เช่น การแจกหนังสืออ่านเล่นไปตามโรงเรียนต่างๆ เป็นจำนวนมาก (ประมาณ 50 เล่ม) และอนุญาตให้เด็กนักเรียนยืมหนังสือเหล่านั้นกลับไปอ่านที่บ้านได้ ส่งผลให้เด็กนักเรียนในล้านนาเกิด “ความนิยมแลกเปลี่ยนการฆ่าภาษาถิ่นเมือง” ในที่สุดนอกจากนี้ยังใช้กลไกบังคับ “บังคับครูพูดภาษาไทยกับนักเรียนและให้หัดร้องเพลงไทยให้มากๆ” ด้วย (วิบูลย์ ทานุชิต, 2528:142-143) ซึ่งความพยายามดำเนินการแก้ไขความขัดแย้งทางอุดมการณ์แบบค่อยเป็นค่อยไปของประเทศไทยดังกล่าว ส่งผลให้ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการทำให้คนล้านนาอมรับภาษาไทยกลางอย่างยินยอมพร้อมใจในที่สุด ทั้งนี้กลไกที่เน้นการเรียน “ภาษาและตัวหนังสือไทย” ของรัฐชาติไทยนั้น นอกจากจะเป็นการดำเนินการโดยภายใต้แนวคิดที่ว่าหนังสือไทยเป็นสื่อกลางที่จะนำไปสู่ความรู้และวิทยาการแบบใหม่แล้ว รัฐชาติไทยยังเห็นว่าหนังสือไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงความเป็นชาติได้อีกด้วย (วิทย์ วิศเวทย์, 2526: 129) การเรียนภาษาไทยกลางจึงเป็นการสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นมาให้เป็นเอกลักษณ์ร่วมกัน โดยผ่านทางหลักสูตรและแบบเรียน

อย่างไรก็ตามความพยายามในการครอบครองอุดมการณ์วัฒนธรรมของวัฒนธรรมภาษาไทยกลางผ่านกลไกการศึกษาของรัฐชาติไทยดังกล่าว ไม่สามารถทำให้ภาษาเขียนของล้านนาสูญหายได้ทั้งหมดในขณะนั้น เนื่องจากยังคงมีพระที่มีโอกาสได้ศึกษาภาษาตัวเมืองและมีโอกาสที่จะรู้อักษรล้านนาอยู่ (ชเนศวร์ เจริญเมือง, 2544: 46-47) สถาบันศาสนาจึงเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำวัฒนธรรมคำเมืองของล้านนาในช่วงเวลาดังกล่าว จนกระทั่งรัฐชาติไทยออกกฎหมายรวมศูนย์อำนาจของสงฆ์ในปี พ.ศ. 2446 และจัดพิมพ์พระธรรมเป็นภาษาไทยแทนภาษาล้านนา (ชเนศวร์ เจริญเมือง, 2542: 15) กระบวนการเหล่านี้ทำให้เกิดการสูญสิ้นภาษาคำเมืองในท้องถิ่นอย่างสิ้นเชิง คนล้านนาไม่รู้ทั้งอักษรล้านนาและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเนื่องจากตำราประวัติศาสตร์ถูกกำหนดโดยรัฐบาล ตั้งแต่นั้นมาป้ายอาคารสถานที่ต่างๆ ของล้านนาที่เคยมี 2 ภาษาที่ค่อยๆ ยกเลิกอักษรล้านนา เหลือเพียงภาษาไทยกลางอย่างเดียว ที่สำคัญกว่านั้นคือ การที่คนท้องถิ่นไม่สามารถอ่านและเขียนภาษาของบรรพบุรุษ เช่นนี้คือจุดเริ่มต้นของการสิ้นสุดศิลปวัฒนธรรมและ

ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น เช่น ความตายของภาษาเขียนนำไปสู่การชะงักงันของภาษาพูด ภาษาพูดที่จะพัฒนาต่อไปคือการรับเอาคำจากภาษาไทยกลางเข้ามามากขึ้นเป็นลำดับ ความตายของภาษาเขียนทำให้องค์ความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับท้องถิ่นค่อยๆ หดหายไป ไม่มีคนสืบทอด ความไม่รู้ในท้องถิ่นนำไปสู่การคุกคามถิ่นท้องถิ่นของตนเอง ยกย่องเชิดชูวัฒนธรรมส่วนกลาง และทำลายหรือบิดเบือนศิลปวัฒนธรรมและประเพณีของตนเอง ท้องถิ่นจึงอ่อนแอลง ต้องตกอยู่ในฐานะถูกกระทำ ต้องพึ่งพิงและถูกรอบงำโดยปัจจัยภายนอกมากขึ้นเรื่อยๆ (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2544: 46-47) การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมคำเมืองในล้านนาจึงไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ของท้องถิ่น และส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมอื่นๆ อีกด้วย

วัฒนธรรมการแต่งกาย ทรงศักดิ์ ปรารภว่าวัฒนาคูลและแพทรีเซีย แน่นหนา (2533: 12-15) ได้กล่าวถึงการแต่งกายของคนล้านนาว่าชาวล้านนาอดีตไม่ได้มีวัฒนธรรมการตัดผ้าเป็นเส้นหรือกางเกงให้เข้ากับรูปร่างของตนเช่นทางตะวันตก ในสังคมโบราณผู้ชายล้านนานิยมสักหมึกเป็นลวดลายประดับผิวหนังหรือสักยันต์ตามความเชื่อในคาถาอาคม นิยมนุ่งผ้าด้าย ผ้านุ่งหรือผ้าโจงกระเบน ส่วนบนเปลือยอก มีอาวุธและเครื่องมือหากินประจำตัว เช่น มีดพก ดาบ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของชุดเครื่องแต่งกาย การแต่งกายของผู้หญิงไม่ค่อยต่างจากผู้ชายมากนัก คือ ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่นที่ประกอบจากผ้าหน้าแคบเย็บเข้าด้วยกันเป็นถุง คววมๆ แล้วจะเป็นลายขวางตลอดตัว โดยมีความยาวเกือบคร่อมเท้า ไม่สวมเสื้อเช่นเดียวกับผู้ชาย มีผ้าคล้องคอซึ่งสามารถใช้พันหน้าอก พาดบ่า หรือโพกศรีษะได้ ส่วนในเวลาเข้าวัดจะใช้ผ้าห่มแบบเฉียงที่เรียกว่า “ผ้าห่มสะห้วยแล่ง” ห่มทับร่างกายท่อนบน ต่อมาในยุคสมัยหนึ่งสันนิษฐานว่าด้วยอิทธิพลของจีนที่ส่งผลต่อคนไทยในเชียงใหม่ เชียงตุง และล้านนา วัฒนธรรมการแต่งกายของล้านนาในยุคนี้จึงเปลี่ยนเป็นรูปแบบการแต่งกายที่ฝ่ายชายจะสวมเสื้อคอกลมแบบจีนและสวมเตี๊ยะสะคอ ฝ่ายหญิงสวมเสื้อคอหลวมๆ แบบจีนและนุ่งผ้าซิ่นแบบโบราณ เสื้อที่คนเมืองสวมใส่นี้เรียกว่า “เสื้อเมือง” โดยเสื้อผ้าเมืองของทั้งชายและหญิงจะมีลักษณะที่สำคัญคือเป็นเสื้อคอกลม ไม่มีปก ผ้าหน้า ด้านหลังเย็บเป็นรอยตะเข็บ ไหล่ต่อกต่อแขน ความยาวของแขนเสื้อโดยทั่วไปเท่ากับ 3 ส่วน 4 ของช่วงแขน เช่นเดียวกับเสื้อกุยเฮ็งของจีน เสื้อผ้าเมืองนี้ในอดีตเป็นเสื้อที่ทำด้วยผ้าฝ้ายที่ทอกันในท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นสีขาวและสีดุน เนื่องจากฝ้ายพันธุ์พื้นเมืองมีสองสีนี้ ส่วนเสื้อผ้าเมืองที่ย้อมเป็นสีครามหรือสีน้ำเงินเข้มเรียกกันว่าเสื้อหม้อห้อม นอกจากนี้ยังมีเสื้อผ้าเมืองที่ย้อมด้วยเปลือกและผลมะเกลือให้เป็นสีดำอีกด้วย (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2537: 7)

ต่อมาในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้ส่งเสริมให้คนไทยทั้งประเทศแต่งตัวแบบสากลนิยม คือ ผู้ชายสวมกางเกงทรงตะวันตก ใส่เสื้อผูกเนคไทน์ สวม

เสื่อนอก และสวมรองเท้าหนัง ผู้หญิงสวมเสื้อไม่มีแขน สวมกระโปรงครึ่งน่อง สวมถุงน่อง และสวมรองเท้ามีส้น นับตั้งแต่บัดนั้นมา การแต่งกายของชาวล้านนาจึงเปลี่ยนไปเป็นการแต่งกายแบบสากลนิยม (ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุลและแพทริเซีย แน่นหนา, 2533: 17-18) จนกระทั่งช่วงปลายทศวรรษ 2490 กลุ่มนายทุนเชื้อสายจีนของเชียงใหม่ได้ผลักดันที่จะทำให้เสื้อหม้อห้อมกลายเป็นสัญลักษณ์การแต่งกายของคนเมือง โดยความพยายามแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรก ช่วงปี พ.ศ. 2496-2501 นายไกรศรี นิมมานเหมินทร์ นักธุรกิจและปัญญาชนชาวเชียงใหม่ได้เป็นเจ้าของกิจการเลี้ยงส่งและเลี้ยงต้อนรับแขก ซึ่งได้จัดงานเลี้ยงอาหารแบบขันโตกและระบู่ให้แขกใส่เสื้อหม้อห้อมมาร่วมงาน รวมการจัดงานเลี้ยงในรูปแบบดังกล่าวมีขึ้นถึง 4 ครั้ง และระยะที่ 2 ช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 นับแต่ พ.ศ.อ. นิรัชคร ชัยนาม เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2503 พ.ศ.อ.นิรัชคร ชัยนาม ได้นำข้าราชการ พ่อค้า และประชาชน แต่งกายพื้นเมืองในวันสงกรานต์ รวมทั้งแต่งกายถวายการต้อนรับองค์พระประมุขของชาติและพระอาคันตุกะด้วยเสื้อพื้นเมืองที่ทางจังหวัดระบู่คือ การแต่งกายของชายให้สวมเสื้อหม้อห้อมพร้อมกับคาดผ้าขาวม้า (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2537: 8-11) ความพยายามดังกล่าวถือเป็นการใช้กลไกสื่อมวลชนในการสร้างวัฒนธรรมล้านนา โดยการลงทุนออกหนังสือพิมพ์รายวันและวารสารรายเดือนคนเมืองเพื่อสร้างความจริงเกี่ยวกับเสื้อหม้อห้อมให้คนในส่วนกลางรู้จัก (ชยันต์ วรรณษะภูติ อ้างในธเนศวร์ เจริญเมืองและวสันต์ ปัญญาแก้ว, 2543: 101) ตั้งแต่นั้นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันจึงเป็นที่รับรู้กันทั่วไปว่าเสื้อของคนเมืองที่ใช้ในการแต่งกายคือเสื้อหม้อห้อมอย่างเดียว ไม่มีเสื้อผ้าเมืองสีขาว สีตุน สีดำ หรือสีอื่นๆ โดยอาจสรุปได้ว่ากรณีที่เสื้อหม้อห้อมกลายเป็นสัญลักษณ์การแต่งกายของคนเมืองดังกล่าว เนื่องจากการใช้สื่อมวลชนสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนท้องถิ่น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยเรื่องของเศรษฐกิจและการเมืองเป็นสำคัญ

วัฒนธรรมอาหารของล้านนาเป็นวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับระบบนิเวศของล้านนาที่ริมสองฟากฝั่งของลำน้ำมีผืนดินอุดมสมบูรณ์จากการทับถมของดินตะกอนซึ่งเต็มไปด้วยสารอาหารของพืชและเป็นพื้นที่ที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกข้าวซึ่งทำให้เกิดน้ำขังในแปลงนาแบบตมน้ำแต่ละ “ถ้อย” เป็นลักษณะหนองน้ำจำลองที่ในฤดูฝนจะเกิดพืชผักนานาชนิด เช่น ผักแว่น ผักบู่ ผักหนอง ผักฮิ้น ผักลาวตอง เป็นต้น นอกจากบรรดาผักนานานาชนิดดังกล่าวแล้ว ในนาจะมีพืชประเภทสาหร่ายเกิดขึ้นหลายอย่างโดยไม่ต้องเพาะต้องปลูก เช่น เต้า (เทา) ไข่น้ำ โคน้ำ (ไคร หรือตะไคร่น้ำ) สามารถเอาเอามาใช้ได้ นอกจากนี้ยังมีการทำ “น้ำปู๋” จากปูนาตัวเล็กเพื่อใช้ปรุงอาหารแทนกะปิหรือปลาร้า ซึ่งการทำน้ำปู๋ของล้านนานั้นนอกจากจะเป็นประโยชน์ในการใช้เป็นอาหารแล้ว การนำปูมาประกอบอาหารยังเป็นการช่วยกำจัดปูนาที่คอยกัดต้นข้าวของชาวนาเสียหายอีกด้วย (ฉลาดชาย รมิตานนท์ อ้างในธเนศวร์ เจริญเมืองและวสันต์

ปัญญาแก้ว, 2543: 58-59) จะเห็นว่าวัฒนธรรมอาหารของล้านนาคงกล่าวสอดคล้องกับระบบนิเวศ และวิถีชีวิตของล้านนาในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แต่ในแง่มุมหนึ่งกลุ่มคนที่อยู่ในวัฒนธรรมหลักกลับมองว่าวัฒนธรรมอาหารของล้านนาที่รับประทานข้าวเหนียวเป็นวัฒนธรรมที่ด้อยค่า จากเอกสารของรัฐไทยได้ให้คำนิยามคนเมืองว่ากินข้าวเหนียว ซึ่งทำให้เกียจคร้าน นอกจากนี้ยังบันทึกไว้อีกด้วยว่า “คนสยามกินข้าวเจ้าจึงขยันกว่าคนกินข้าวเหนียว” (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว อ่างในธนสวรรค์ เจริญเมืองและวสันต์ ปัญญาแก้ว, 2543: 40) ลักษณะดังกล่าวเป็นการตัดสินคุณค่าของวัฒนธรรมอื่นๆ ด้วยมาตรฐานวัฒนธรรมที่กลุ่มตนกำหนดขึ้นของกลุ่มคนที่อยู่ในวัฒนธรรมไทยซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลักของสังคม

อย่างไรก็ตาม มุมมองที่กลุ่มคนในวัฒนธรรมไทยมีต่อวัฒนธรรมอาหารของล้านนาได้เปลี่ยนแปลงไปในช่วงปี พ.ศ. 2496-2501 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับการก่อกำเนิดวัฒนธรรมการแต่งกายด้วยเสื้อหม้อห้อมของล้านนาที่ได้กล่าวมาแล้ว นายไกรศรี นิมมานเหมินทร์ นักธุรกิจและปัญญาชนชาวเชียงใหม่ได้สร้างวัฒนธรรมอาหารของล้านนาที่มีการใช้ขันโตกเป็นภาชนะสำคัญในการรับประทานอาหาร เรียกว่า “ขันโตกดินเนอร์” นับจากนั้นมาวัฒนธรรมอาหารของล้านนาจึงมีการนิยามอยู่ที่การรับประทานอาหารแบบขันโตก ดังที่ มณี พยอมยงค์ (2524: 42) สรุปว่า ทางภาคเหนือตอนบนมีประเพณีเลี้ยงขันโตก ซึ่งเป็นประเพณีที่รับประทานอาหารด้วยการใช้ “ขันโตก” เป็นภาชนะจัดเป็นสำรับวางด้วยใส่อาหารและก่องข้าว คือ ภาชนะสานเป็นรูปวงกลมใช้ใส่ข้าวเหนียว อาหารสำหรับขันโตกนอกจากข้าวเหนียวแล้ว ก็จะมีแกงอ่อมซึ่งทำจากเครื่องในหมูหรือเครื่องในวัว แกงฮินเลหรือฮางเลซึ่งชาวล้านนาได้มาจากพม่าเพราะมีคนพม่าอาศัยอยู่ในเขตล้านนามาก ใส่อั่วคือเนื้อสับผสมด้วยเครื่องแกงยัดใส่หมูแล้วนำไปย่างหรือทอดซึ่งภาคกลางเรียกว่าใส่กรอก แคบหมูได้แก่หนังหมูนำมาทอดให้พอง น้ำพริกมีหลายชนิด เช่น น้ำพริกอ่องทำจากมะเขือเทศ พริกและหมูสับ ชันลาบคือลาบเนื้อหมูหรือเนื้อวัวซึ่งมีทั้งลาบดิบและลาบคั่ว (ลาบที่ผัดสุกแล้ว) และผักต่างๆ ซึ่งอาหารทั้งหมดเหล่านี้จะตั้งลงในถ้วยเล็กๆ วางเรียงในขันโตก ส่วนของหวานสำหรับประเพณีขันโตก มักจะเป็นขนมจ็อกหรือที่เรียกว่าขนมเทียนในภาคกลาง บางแห่งใช้ขนมปลาหรือขนมศิวลาอ่อน นอกจากนี้อาจมีขนมอื่นๆ เช่น ข้าวควบซึ่งเป็นข้าวเกรียบชนิดหนึ่งของทางภาคเหนือ ข้าวพอง ข้าวแต่นหรือนางเล็ด อย่างไรก็ตามหนึ่งก็ได้จะสังเกตว่าอาหารบางอย่างที่จัดไว้ในขันโตกไม่ใช่วัฒนธรรมอาหารที่เป็นวิถีชีวิตของล้านนา เช่น ใส่อั่วซึ่งทำจากใส่หมูและเนื้อหมูที่คนล้านนาโดยปกติทั่วไปจะไม่ค่อยมีโอกาสได้รับประทานเนื้อสัตว์ในชีวิตประจำวัน ยกเว้นในโอกาสพิเศษเท่านั้น นอกจากนี้วัฒนธรรมการรับประทานอาหารแบบขันโตกยังมีข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักโดยที่กลุ่มคนในวัฒนธรรมหลักของสังคมไม่ได้มองว่าการรับประทานข้าวเหนียวเป็นวัฒนธรรมที่ด้อยคุณค่าอีกต่อไป

ประเพณีล้านนา ล้านนาเป็นสังคมที่มีประเพณีอันเกิดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ และสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งเป็นประเพณีที่มีเอกลักษณ์และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคม อาทิ ประเพณีแรกนา ประเพณีขอฝน ทำเพื่อการทำมาหากินที่อุดมสมบูรณ์ ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า คือ ประเพณีเช่นสรวงศิบรรพบุรุษซึ่งกระทำเป็นประจำทุกปีแต่ไม่ได้จัดเอิกเกริก เป็นการจัดขึ้นภายในครอบครัวหรือตระกูลหนึ่งๆ เท่านั้น ทำเพื่อคุ้มครองและรำลึกถึงพระคุณของบรรพบุรุษ ประเพณีทานสลากภัตหรือที่เรียกในภาคเหนือว่า “ตานก๋วยสลาก” ประเพณีทำบุญ “ปอย” คือ การฉลองสมโภชเกี่ยวกับทางพุทธศาสนา ซึ่งงานปอยนี้มี 3 อย่างด้วยกันคือ “ปอยหลวง” เป็นงานทำบุญฉลองงานที่ใหญ่โตเช่นเมื่อสร้างโบสถ์วิหารเสร็จแล้วก็จะมีการฉลองซึ่งเป็นงานใหญ่ “ปอยน้อย” หรือ “ปอยบวชลูกแก้ว” (บวชนาค) คือ การทำบุญเมื่อมีการบวชพระหรืออุปสมบท และ “ปอยข้าวสังข์” คือ การทำบุญปอยอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายที่ถึงแก่กรรมด้วยการกลอดบုตุร ทำเพื่อการแสวงหาบุญและกุศล ประเพณีสืบชะตาหรือต่ออายุ เป็นประเพณีเรียกขวัญทำเพื่อความเป็นสิริมงคล ประเพณีส่งเคราะห์หรือประเพณีลอยกระทง ทำเพื่อการสะเดาะเคราะห์ ขจัดสิ่งอัปมงคล ประเพณีเล่าคำว คือ การอ่านนิทานร้อยกรองที่มักแต่งเป็นคำประพันธ์แบบที่เรียกว่า “คำว” ของชาวล้านนา ซึ่งโดยทั่วไปในสมัยโบราณผู้ใหญ่นิยมอ่านคำวให้ลูกหลานฟังในตอนเย็น หลังจากรับประทานอาหารเย็นเสร็จแล้ว และประเพณีขอพื้นเมือง คือ การขับลำนำเพลงของชาวล้านนา ทำเพื่อความบันเทิงพักผ่อนหย่อนใจ ประเพณีอุ้มบัวสาว คือ การเกี่ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาว โดยใช้คำพูดที่คล้องจองและมีความหมายในตัวเองที่เรียกว่า “คำเครือ” ซึ่งผู้พูดอาจจดจำโวหารของผู้อื่นมากแล้วหรืออาศัยปฏิภาณเกิดขึ้นเอง (นฤจร อธิธิจิระจรัส, 2531: 2-3)

ประเพณีต่างๆ ของล้านนาเหล่านี้บางประเพณีมีลักษณะที่แตกต่างจากประเพณีของวัฒนธรรมไทยกลาง เช่น ประเพณีการแต่งงานของล้านนา งานสำคัญคือต้องเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษหรือเรียกว่า “การเสียดผี” ไม่นิยมจัดงานแต่งงานใหญ่โต หรือมีสินสอดทองหมั้น (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว อ่างโนนเศรษฐ์ เจริญเมืองและวสันต์ ปัญญาแก้ว, 2543: 40) เช่นประเพณีแต่งงานของไทยกลาง ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีดำหัวผู้ใหญ่ ที่ประเพณีของล้านนาคือการนำหมากและเหมียง (หรือ “เหมียง”) ใส่พานพร้อมข้าวดอกคอกไม้รูปเทียนไปขอพรผู้ใหญ่ ซึ่งในมุมมองของกลุ่มคนที่อยู่ในวัฒนธรรมไทยกลางบันทึกว่าใช้ไม่ได้ กล่าวหาว่า “เจ้าเชียงใหม่นิสัยไม่ดีเมื่อจะให้สิ่งของแก่กันกับคนกรุงเทพฯ คนกรุงเทพฯ จะเอาแต่ของดีๆ มาให้ แต่เจ้าทางเชียงใหม่ให้ของกลับมาแต่พวกหมากพลู ก็ไม่รู้ว่าเจ้าหลวงจะเป็นคนขี้เหนียวหรือนิสัยขี้โกง” ซึ่งความจริงแล้วประเพณีของล้านนานั้น หมากพลูถือว่าเป็นของสูงที่ผู้น้อยมักคารวะแก่คนที่สูงกว่าตน (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว อ่างโนนเศรษฐ์ เจริญเมืองและวสันต์ ปัญญาแก้ว, 2543: 40) มุมมองเกี่ยวกับประเพณี

ที่แตกต่างกับประเพณีของกลุ่มตนเช่นนี้ เป็นตัวอย่างของการให้คุณค่ากับวัฒนธรรมที่แตกต่าง โดยใช้วัฒนธรรมของกลุ่มตนเป็นมาตรฐานของกลุ่มคนที่อยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมไทยกลางที่ชัดเจน อีกเหตุการณ์หนึ่ง

อย่างไรก็ตามประเพณีต่างๆ ของล้านนาไม่ได้มีลักษณะคงที่ตายตัวตลอดเวลา แต่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีชีวิตของคนในสังคมเสมอ มีเพียงบางประเพณีที่ยังคงอยู่หรือมีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย ประเพณีสำคัญๆ ของสังคมล้านนาที่กระทำสืบทอดกันเรื่อยมาจนปัจจุบัน คือ ประเพณี “รดน้ำดำหัว” (สิทธิ บุตรอินทร์, 2521: 24-25) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีสงกรานต์ในล้านนาที่ยังคงอยู่ เนื่องจากประเพณีดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มชนชั้นปกครองส่วนกลาง โดยจัดให้มีการรดน้ำดำหัวผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นสำคัญ จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่าประเพณีบางอย่างของล้านนาได้เปลี่ยนแปลงไปหลังจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งแม้จะยังคงประเพณีดั้งเดิมของล้านนาบางประเพณีเช่นการรดน้ำดำหัว แต่การคงอยู่ของประเพณีเหล่านี้ก็กลับขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของกลุ่มคนที่อยู่ในวัฒนธรรมหลักของสังคมมากกว่าความต้องการของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ด้านค่านิยม ค่านิยมส่วนใหญ่ของล้านนาเกิดจากความเชื่อในเรื่องของการนับถือผี ชาวล้านนาเชื่อว่าพวกเขาเป็นลูกหลานของผีเถน ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพุทธ คือความคิดเรื่องบุญ บาป กรรม และนิพพาน เป็นความเชื่อที่เข้ามาภายหลังและไม่ได้ทำลายความเชื่อเดิมของล้านนาแต่อย่างใด (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2541: 19) ซึ่งทั้งความเชื่อในเรื่องของผีประกอบกับความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพุทธดังกล่าว ก่อให้เกิดค่านิยมสำคัญๆ ของชาวล้านนา ได้แก่ ค่านิยมเกี่ยวกับความเป็นผู้มีอิสระในตนเอง หมายถึง ชาวล้านนาจะยึดตัวเองเป็นที่พึ่ง มีความเป็นตัวของตัวเองสูง ไม่ชอบการบีบบังคับจิตใจแต่ก็ยินดีประพฤติกิริยาหรือกระทำสิ่งต่างๆ เมื่อมีการเชิญชวนอย่างนุ่มนวลให้เกิดความสมัครใจ ค่านิยมในความเป็นผู้มีใจกว้าง หมายถึง การมีคุณธรรมในด้านการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรับผิดชอบต่อชุมชน มีความเป็นมิตรและไว้เนื้อเชื่อใจกัน มีการร่วมแรงร่วมใจกัน ไม่ชอบอยู่ตัวใครตัวมัน ไม่ทอดธุระในความร่วมมือ ค่านิยมในความปลอดภัย หมายความว่า ในการประกอบงานใดๆ จะเป็นเรื่องส่วนตัวหรือส่วนรวมก็ตามจะต้องคำนึงถึงข้อดีข้อเสียอย่างละเอียดก่อน ชาวล้านนาไม่ประมาทและไม่ยอมเสี่ยงต่อเรื่องใดๆ ที่ไม่แน่ใจว่าจะได้ผลดี ทำอะไรต้องเผื่อการข้างหน้าเสมอ ค่านิยมในความสนุกบันเทิง กล่าวคือ ชาวล้านนาจะมองโลกและชีวิตในแง่ดี สนุกสนาน มีชีวิตชีวา และมีบุคลิกอันเบิกบาน การจัดงานเทศกาลและงานรื่นเริงต่างๆ จึงมีอยู่เสมอตั้งแต่ระดับท้องถิ่นขึ้นไป ความรักสนุกนี้เป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดที่สุดประการหนึ่งของชาวล้านนา ค่านิยมในความสวยงาม หมายความว่า ชาวล้านนาเป็นผู้ใฝ่ในสุนทรียการ ดังเห็นได้จาก การแสดงออกในเรื่องความรักสวยรักงาม

ความมีระเบียบ ความประณีตในการตกแต่ง และความมีชีวิตชีวาเป็นอย่างมาก ค่านิยมทำได้ได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กล่าวคือ ชาวล้านนานิยมถือพุทธศาสนามาช้านาน ฉะนั้นจึงยึดมั่นในแนวคำสอนตามพุทธปรัชญาและโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความเชื่ออย่างลึกซึ้งในเรื่องกฎแห่งกรรม (สิทธิ บุตรอินทร์, 2521: 12-13) ทั้งนี้จากมุมมองที่แตกต่างของกลุ่มคนในรัฐชาติไทยปรากฏมีการนำเสนอค่านิยมของล้านนาที่บิดเบือนจากความเป็นจริง เช่น วรรณกรรมเรื่อง “สาวเครือฟ้า” ซึ่งแปลมาจากวรรณคดีฝรั่ง รวมทั้งเรื่อง “ขุนช้าง-ขุนแผน” ที่มีนางวันทองเป็นตัวละครเอก แสดงให้เห็นความคิดว่าหญิงสาวล้านนามีลักษณะเป็นผู้หญิงใจง่าย (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว อ่างในธนสวรรค์ เจริญเมืองและวสันต์ ปัญญาแก้ว, 2543: 40) จากการสร้างภาพของหญิงสาวชาวล้านนาที่มีค่านิยมเรื่องของฐานะและการเลือกคู่ครองที่แสดงผ่านตัวละครในวรรณกรรม

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับวัฒนธรรมล้านนานั้น เดิมทีล้านนาเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมของตนเองทั้งวัฒนธรรม ประเพณี และค่านิยมต่างๆ ที่เกิดจากวิถีชีวิต และมีการสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน จนกระทั่งมีการปรุงแต่งวัฒนธรรมเพื่อการค้าและการท่องเที่ยว วัฒนธรรมของล้านนาจึงเปลี่ยนแปลงไป มีการจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและการจัดขันโตกในร้านอาหาร การยกเลิกสงฆ์พระพุทธรูปที่วัด แต่เปลี่ยนเป็นการนำพระพุทธรูปออกมาให้นักท่องเที่ยวและประชาชนได้ชมและสงฆ์สองข้างทาง พร้อมกับจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมอื่นๆ การเกณฑ์ข้าราชการและประชาชนมาร่วมขบวนแห่ แสดงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกลางถนน การรดน้ำคำหัวข้าราชการจากส่วนกลางแทนที่จะไปรดน้ำคำหัวผู้อาวุโสในท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นบทบาทของระบบราชการที่เข้าไปจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น (Bureaucratized culture) และวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์ที่กำลังขยายตัวในล้านนา (ธนสวรรค์ เจริญเมือง, 2544: 70-71)

2.5.3 เศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของล้านนาในยุคดั้งเดิม เป็นเศรษฐกิจของสังคมเกษตรกรรมและเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง กล่าวคือ ราษฎรส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมเป็นสำคัญ ได้แก่ การทำนา การทำสวนผลไม้ และการทำไร่ยาสูบ ซึ่งการทำนานั้นข้าวที่ปลูกในดินแดนแห่งนี้ส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียวที่คนล้านนานิยมรับประทานเป็นอาหารหลัก การปลูกข้าวจึงมุ่งปลูกไว้สำหรับรับประทานมากกว่าเพื่อจำหน่าย โดยแต่ละครอบครัวมีที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมเป็นของตนเอง แม้จะมีเนื้อที่ไม่มากนัก การทำสวนผลไม้ เป็นการปลูกพืชผักสวนครัวและพืชไร่ ซึ่งผลไม้ที่มีราคาและนิยมปลูกกันทั่วไป คือ ลำไย ซึ่งทำรายได้ให้แก่เจ้าของสวนเป็นอย่างมาก ที่น่าสนใจคือ การปลูกยาสูบที่คนล้านนานิยมปลูกไว้สูบเองและขาย แต่เลิกไปเมื่อประมาณ พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา เพราะกิจการโรงบ่มยาสูบ (สนิท สมักรการ, 2420: 7-10) ทั้งนี้เศรษฐกิจของล้านนายังคงเป็นแบบ

พึ่งตนเอง ปลูกข้าว ปลูกผักกินเอง หาของป่าเป็นอาหาร เลี้ยงสัตว์เพื่อการใช้งาน โดยชาวนาจะเลี้ยงวัวควายทุกหลังคาเรือนเพื่อเอาวัวไว้ใช้ลากเกวียน เอาควายใช้ไถนา เกี่ยวคามาใช้เอง ทอผ้าใช้เอง ลักษณะเช่นนี้จึงไม่มีการซื้อขายเป็นองค์ประกอบในการกระจายผลผลิต เมื่อไม่มีการขายสิ่งของ ชาวล้านนาก็จะไม่มีเงินและไม่มีความประสงค์ที่จะซื้อสิ่งของไม่จำเป็น หากมีสิ่งของบางอย่างที่หมู่บ้านไม่ได้ผลิตเองก็จะอาศัยการแลกเปลี่ยนผลผลิตแบบโบราณ คือชาวบ้านจะนำปลาร้า ยาสูบ มีด หม้อ น้ำตาล เกลือ และพริก ไปตระเวนแลกกับหมู่บ้านอื่นหรือหากมีการซื้อขายก็จะเป็นการซื้อขายระหว่างหมู่บ้านกับหมู่บ้านเท่านั้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2541: 31-35)

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของล้านนาเกิดขึ้นครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. 2500 ด้วยเหตุที่พ่อค้าชาวจีนและเจ้านายฝ่ายเหนือเริ่มมองเห็นช่องทางที่จะทำธุรกิจของตนเอง โดยพ่อค้าชาวจีนออกมารับซื้อข้าวและผลผลิต เปิดร้านขายสินค้าในศูนย์กลางชุมชนที่เป็นตลาดแรกเริ่ม และออกเงินกู้แก่ชาวนา ส่วนเจ้านายและขุนนางได้ใช้อำนาจเข้าจับจองและแย่งเอาที่ดินในหมู่บ้านที่ตนมีเงื่อนไขจะทำได้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และเกิดภาวะที่ดินราคาแพง จนกระทั่งชาวนาบางรายตัดสินใจเลิกอาชีพทำนา ขายนาเอาเงินฝากธนาคารและนำรายได้จากดอกเบี้ยมาซื้อข้าวกิน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2541: 31-35) ประกอบกับเกิดการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบเสรีที่มีการเปิดประเทศ การส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศของไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502 และการประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ส่งผลให้มีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคม การค้าและการผลิตในล้านนาและทุกภาคของประเทศขยายตัว อีกทั้งหลังจากที่กองกำลังของฝ่ายคอมมิวนิสต์ไทยในป่าแถบภาคเหนือเพิ่มการสู้รบตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2510 เส้นทางคมนาคมในจังหวัดชายแดนยิ่งได้รับการปรับปรุง ส่งผลให้เศรษฐกิจเสรีสามารถรอบงำชนบทที่ห่างไกลได้มากขึ้น (ชเนศวร์ เจริญเมือง, 2544: 62) ด้วยปัจจัยดังกล่าวระบบเศรษฐกิจของล้านนาจึงเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม คนในท้องถิ่นเริ่มหารายได้เสริมจากการค้าขาย โดยรายได้เสริมในภาคครัวเรือนหรือชุมชนคือ การทำเหมือง การทอผ้า การทำเครื่องเงินและเครื่องเงิน การแกะสลักไม้ การทำร่ม การทำเครื่องปั้นดินเผา และอุตสาหกรรมเกี่ยวกับผ้า ซึ่งปัจจุบันอุตสาหกรรมในครัวเรือนเหล่านี้ทำรายได้สูง เนื่องจากกิจการการท่องเที่ยวที่กำลังรุ่งเรืองอย่างมากในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียง (สนธิ สมัครการ, 2520: 7-10)

ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของล้านนาที่เห็นได้อย่างชัดเจนและเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจคือ การให้ความสำคัญด้านการค้าขายกับนักท่องเที่ยวของคนล้านนา ส่งผลให้บริเวณถนนช้างคลานซึ่งเคยเป็นพื้นที่ชุมชนของชาวมุสลิม เป็นโรงเรียนจีน และเป็น

พื้นที่ที่ไม่มีการลงทุนทางธุรกิจมากนัก ถูกตัดแปลงให้กลายเป็นตลาดขายสินค้าพื้นเมืองในเวลา กลางคืน โดยกลุ่มที่เข้ามาค้าขายในระยะแรก เป็นพ่อค้าแม่ค้ารายย่อยที่ไม่มีร้านของตนเองในย่าน ถนนท่าแพและถนนวิชัยานนท์เข้ามาตั้งแผงขายสินค้า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเสื้อผ้าพื้นเมืองและ ไม้แกะสลัก แต่ในระยะหลังมีการลงทุนสร้างอาคารขนาดใหญ่เพื่อรองรับการขายตัวของสินค้า พื้นเมือง ทำให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวกลายเป็นตลาดกลางคืนที่ขายสินค้าพื้นเมือง สินค้าชาวเขาทั้งที่เป็นเสื้อผ้าทอพื้นเมืองใหม่และเก่า งานไม้แกะสลักทั้งของเก่าและทำเลียนแบบของใหม่ นาฬิกาที่มี หูห้อย เสื้อผ้า เนคไทน์ เครื่องประดับหลากหลายที่มีสีสันสำหรับนักท่องเที่ยว พื้นที่บริเวณถนน ช้างคลาน จึงกลายเป็นแหล่งที่นักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและต่างประเทศจะต้องไปเดินซื้อสินค้า วัฒนธรรมเป็นของที่ระลึก เป็นพื้นที่หนึ่งที่ชาวเขาจะแสดงตัวตนผ่านพื้นที่และเสนอขายสินค้า (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร, 2542: 172) ซึ่งการแสดงตัวตนเพื่อเสนอขายสินค้าของชาวเขาเหล่านี้ เป็นอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว เนื่องจากการเปลี่ยนแปลง ทางเศรษฐกิจของสังคมล้านนา

2.5.4 การเมือง

การปกครองของล้านนา ในอดีตล้านนาเป็นอาณาจักรที่มีอิสระในการปกครองตนเองมา ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ครั้นถึงสมัยพระเจ้าบุเรงนอง อาณาจักรพม่าเริ่มเข้มแข็งจนกระทั่ง สามารถตีล้านนาได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2101 และโจมตีอยุธยาสำเร็จในปี พ.ศ. 2112 ล้านนาและ อยุธยาจึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่านับตั้งแต่นั้นมา อย่างไรก็ตามหลังจากถูกรบครอง เป็นเวลา 15 ปี อยุธยาสามารถเป็นอิสระจากพม่าได้ ขณะที่ล้านนาพยายามดิ้นรนเป็นอิสระอยู่ หลายครั้งแต่ก็ไม่สามรถพ้นจากอิทธิพลของพม่า ล้านนาจึงมีสภาพที่อ่อนแอและถูกพม่า ครอบครองเกือบตลอดเวลา มีเพียงช่วงเวลาสั้นๆ เท่านั้นที่ล้านนาถูกอยุธยาเข้าครอบครอง ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าแม้ล้านนาจะพยายาม “พินม่าน” (ต่อต้านพม่า) เสมอแต่ก็ไม่สำเร็จ ล้านนาไม่สามารถ จับไล่พม่าโดยลำพังได้ จนที่สุดในปี พ.ศ. 2317 เมื่อพระยาจำบ้านและพระยาภาววิละของล้านนา เข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าตากสินมหาราช แล้วร่วมกับกองทัพของชาติไทย จับไล่พม่าออกไป ล้านนาจึงพ้นจากการครอบครองทางการเมืองของพม่า มีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของ ชาติไทย (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2538: 239-241) และกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยในเวลา ต่อมา

จากเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอาณาจักรล้านนาเริ่มขึ้น ตั้งแต่การที่ล้านนาตกเป็นประเทศราชของชาติไทยในปี พ.ศ. 2317 จากที่เคยมีรูปแบบการ ปกครองแบบนครรัฐสืบต่อกันมาหลายสมัย แม้จะเป็นเอกราชบ้าง หรือตกเป็นเมืองขึ้นบ้าง แต่ก็

ยังคงรูปแบบการปกครองที่มีชนชั้นปกครองของตนเอง จนกระทั่งรัฐชาติไทยพยายามที่จะครอบครองล้านนาด้วยวิธีการทางการเมืองอย่างเป็นระบบ ด้วยการส่งข้าหลวงมาประจำที่เชียงใหม่ ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางการปกครองของล้านนา เป็นการเริ่มปฏิรูประบบการปกครองและลดความสำคัญของอำนาจชนชั้นปกครองเดิม ส่งผลให้ชนชั้นปกครองของล้านนาสูญเสียความชอบธรรมในการปกครอง และสูญเสียฐานะทางเศรษฐกิจจากการสัมปทานไม้สัก ตามด้วยการกำหนดรายได้ให้เจ้าเมืองและเจ้านายบุตรหลาน ส่งผลให้เจ้าเมืองมีฐานะเป็นเพียงข้าของประเทศไทย จนกระทั่งถึงขั้นของการถอดถอนเจ้านายท้องถิ่นและบรรจุข้าราชการจากส่วนกลางแทน ส่งผลให้อำนาจของชนชั้นปกครองล้านนาลิ้นสุดลงอย่างแท้จริง การพยายามครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์การเมืองเหล่านี้ส่งผลให้ชนชั้นปกครองของล้านนาต่อต้านอำนาจดังกล่าวอยู่บ่อยครั้ง เช่น กรณีเกิดกบฏเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2432-2433 และกบฏเมืองแพร่ในปี พ.ศ. 2445 เป็นต้น

ทั้งนี้ภายใต้ความสัมพันธ์ที่หวาดระแวงและเต็มไปด้วยความขัดแย้งระหว่างรัฐไทยกับล้านนา ได้เกิดเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความหวาดระแวงต่อความมั่นคงทางการเมืองของรัฐไทย จนกระทั่งต้องใช้วิธีการบีบบังคับชนชั้นปกครองล้านนา เพื่อป้องกันปัญหาการปกครองทางการเมืองที่จะตามมา ซึ่งเพิ่มระดับของความขัดแย้งระหว่างชนชั้นปกครองล้านนากับประเทศไทยให้มากยิ่งขึ้น ได้แก่ กรณีความรักของเจ้าน้อยสุขเกษมกับหญิงสาวชาวพม่า กรณีการแต่งตั้งเจ้าเมืองเชียงใหม่ และกรณีพิธิปลงพระศพเจ้าอินทรวโรสสุริวงษ์ กล่าวคือ ก่อนหน้าที่รัฐไทยจะยกเลิกฐานะความเป็นประเทศราชของล้านนาในปี พ.ศ. 2442 ล้านนามีตำแหน่งกษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ให้แก่เจ้าอินทรวชิยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่ลำดับที่ 7 และเมื่อเจ้าอินทรวชิยานนท์ถึงแก่พิราลัย ในปี พ.ศ. 2440 ประเทศไทยไม่อนุญาตให้พระราชชายาพระนางเจ้าดารารัศมี พระราชธิดาองค์สุดท้ายของเจ้าอินทรวชิยานนท์ที่ดำรงตำแหน่งพระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มาร่วมพิธีปลงพระศพพระราชบิดา เนื่องด้วยความหวาดระแวงที่รัฐชาติไทยมีต่อล้านนาในขณะนั้น ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในจิตใจของชนชั้นปกครองของล้านนาเป็นอย่างมาก เหตุการณ์ต่อมาคือกรณีของการแต่งตั้งตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ที่ประเทศไทยไม่ได้แต่งตั้งตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่แทนเจ้าอินทรวชิยานนท์ถึง 2 ปี จนกระทั่งเจ้าอินทรวโรสสุริวงษ์ได้รับแต่งตั้งให้เห็นเจ้าหลวงเชียงใหม่ลำดับที่ 8 ในปี พ.ศ. 2444 ถือเป็นความขัดแย้งในจิตใจของชนชั้นปกครองล้านนาเป็นครั้งที่ 2 และกรณีที่เจ้าแก้วนารัฐส่งเจ้าน้อยสุขเกษมราชบุตรไปศึกษาที่เมืองเมะละแหม่ง ประเทศพม่า ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางการเมืองกับล้านนามาเป็นเวลานานเช่นเดียวกับประเทศไทย ทำให้ประเทศไทยไม่แต่งตั้งเจ้าแก้วนารัฐซึ่งควรจะได้รับตำแหน่งอุปราชในขณะนั้นให้ดำรงตำแหน่งดังกล่าว จนกระทั่งเมื่อ

เจ้าน้อยสุขเกษม เดินทางกลับจากประเทศพม่าพร้อมกับมะเมียะหญิงสาวชาวพม่า เจ้าแก้วนวรรฐจึงมีคำสั่งให้ส่งตัวมะเมียะกลับประเทศและบังคับให้เจ้าน้อยสุขเกษมแต่งงานกับเจ้าหญิงบัวชุม เจ้านายทางฝ่ายรัฐไทย ราชอาณาจักรไทยจึงยอมแต่งตั้งให้เจ้าแก้วนวรรฐเป็นอุปราชในปี พ.ศ. 2447 นับเป็นความขัดแย้งในจิตใจของชนชั้นปกครองล้านนาเป็นครั้งที่ 3

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญของล้านนาซึ่งเกิดขึ้นนับจากที่รัฐไทยเริ่มปฏิบัติการปกครองดังกล่าว ส่งผลให้ล้านนามีฐานะเป็นเพียงมณฑลหนึ่งของราชอาณาจักรไทยในปี พ.ศ. 2411 ทำให้การเมืองการปกครองของล้านนาเปลี่ยนแปลงไป ล้านนามีฐานะเป็นมณฑลพายัพซึ่งเป็นเพียงมณฑลหนึ่งของราชอาณาจักรไทย เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้อำนาจการปกครองของชนในท้องถิ่นเริ่มหมดความสำคัญ และต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งการปกครองแบบจังหวัดขึ้นในปี พ.ศ. 2476 ซึ่งการจัดการปกครองในรัฐภายใต้ระบบจังหวัด อำเภอ และตำบลนี้เอง ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงผู้มีอำนาจในการปกครองของล้านนาอย่างสิ้นเชิง ผู้ที่มีอำนาจในการปกครองกลายเป็นคนจากรัฐชาติไทย อาทิ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน (ชัยอนันต์ สมุทวณิช อ่างในธนเศรษฐ์ เจริญเมือง, 2540: 14) ไม่ใช่เจ้านายล้านนาดังที่เคยเป็นมา ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองดังกล่าวส่งผลทำให้มีการใช้อำนาจการปกครองบังคับให้โรงเรียนทุกโรงเรียนในล้านนาสอนหนังสือเป็นภาษาไทยกลาง และการจัดตั้งระบบเกี่ยวกับการปกครองสงฆ์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมภาษาของล้านนาในเวลาต่อมา

กล่าวโดยสรุป ประเด็นบริบทของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองล้านนา เดิมอาณาจักรล้านนาเป็นอาณาจักรที่มีอิสระในการปกครองตนเอง สภาพสังคมของล้านนาเป็นสังคมแบบอุดมคติที่มีสภาพแวดล้อมสวยงาม มีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ ระบบดำรงชีวิตของล้านนาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง ซึ่งทั้งหมดล้วนเกิดจากปัจจัยที่สัมพันธ์กันของอาณาดินแดน ล้านนา อาทิ วัฒนธรรมอาหารเกิดจากสภาพสังคมของล้านนาที่มีสภาพแวดล้อมสมบูรณ์เต็มไปด้วยแม่น้ำสายสำคัญ ประเพณีแต่งงานเกิดจากความเชื่อในเรื่องผีของล้านนา ความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นที่สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเกิดจากสังคมเกษตรกรรมซึ่งจะต้องช่วยเหลือกันและกันทั้งในระบบการผลิต การกระจาย และการบริโภค ดังนั้นเมื่อปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลกระทบต่อบริบทอื่นๆ ของสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของล้านนาเกิดขึ้นเมื่อล้านนาต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของสยามในฐานะมณฑลพายัพ จึงส่งผลต่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของล้านนาเป็นอย่างมาก กล่าวคือส่งผลให้การเมืองการปกครองของล้านนาต้องเปลี่ยนจากการปกครองตนเอง กลายเป็นการปกครองภายใต้รัฐชาติไทย ส่งผลต่อวัฒนธรรมภาษาคำเมืองที่เริ่มจะสูญหายไปจากล้านนา เนื่องจากระบบโรงเรียนที่บังคับให้นักเรียนสื่อสารด้วยภาษาไทยกลาง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงในระยะแรกของล้านนา ส่วนการเปลี่ยนแปลงในระยะที่ 2 เกิดขึ้นเมื่อมีการพัฒนาการท่องเที่ยวของล้านนา ส่งผลให้สังคมล้านนา วัฒนธรรมล้านนา และระบบเศรษฐกิจของล้านนาเปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาดังกล่าว เช่น เกิดวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์ สภาพบ้านเมืองที่พัฒนาเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว และระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมที่เจริญเติบโตจากการพัฒนา เป็นต้น การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงของอาณาจักรล้านนาดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยต่างๆ และส่งผลกระทบต่อโครงสร้างสังคมล้านนาอย่างเป็นพลวัตร ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นกระบวนการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์การเมือง และการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์วัฒนธรรมที่รัฐชาติไทยพยายามกระทำต่อล้านนา ซึ่งส่งผลต่อการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์วัฒนธรรมของวัฒนธรรมภาษาไทยกลาง และความพยายามที่จะต่อรองอุดมการณ์วัฒนธรรมของวัฒนธรรมคำเมืองของล้านนา ดังแสดงในแผนภาพ 2.4 แผนภาพแสดงบริบทการครอบงำอุดมการณ์ของวัฒนธรรมภาษาไทยกลางและการต่อรองทางอุดมการณ์ของวัฒนธรรมคำเมือง

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการค้นคว้าเอกสารและผลงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

วัลลภ มณีเชษฐา (2537) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมเรื่องอักษรธรรมล้านนา พบว่า วิวัฒนาการและกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมอักษรธรรมล้านนาในอดีตวัดมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดอักษรธรรมล้านนา โดยอาศัยขั้นตอนของการบวชในพุทธศาสนาเพื่อจัดการศึกษา ภายใต้การกำกับดูแลจากพระผู้เป็นอาจารย์ให้เป็นไปในทิศทางที่กำหนด เนื้อหาส่วนใหญ่จึงเน้นในเรื่องเกี่ยวกับศาสนา พิธีกรรม และความเชื่อ หลังจากการปฏิรูปการศึกษา พ.ศ. 2442 มีการศึกษาสมัยใหม่เข้ามา วัดจึงลดบทบาททางการศึกษาลงไป เนื้อหาส่วนใหญ่เน้นในด้าน การอ่านออกเขียนได้ เพื่อใช้ในการค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์ การอนุรักษ์จากผู้ที่มีความห่วงแหนสิ่งที่เคยมีคุณค่ามาแต่ในอดีต และมีความห่วงใยความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ ของล้านนาที่จารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ปัจจุบันการถ่ายทอดอักษรธรรมล้านนายังคงมีอยู่ในวงแคบ คือในบางวัด หมอยาพื้นบ้านและมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เท่านั้น

อมรพันธ์ เขื่อนรอบเขต (2542) ศึกษาแนวทางการปลูกฝังวัฒนธรรมล้านนาให้กับนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษาในโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่ พบว่าครูระดับก่อนประถมศึกษาส่วนใหญ่ได้ปลูกฝังวัฒนธรรมล้านนาให้กับนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษาเกี่ยวกับภาษาล้านนา การละเล่นพื้นบ้าน การแต่งกาย ดนตรี อาหารการกิน ประเพณี ค่านิยม (วิถีชาวบ้าน) ศิลปะ โบราณสถานและวัตถุ และนิทานพื้นบ้าน โดยวิธีการสนทนา การบรรยาย

ประกอบรูปภาพ การชมการแต่งกายจริง การชมการแสดงดนตรี การดูรูปภาพ การแสดงบทบาทสมมุติ การเล่าประสบการณ์ของตนเอง การเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ การทัศนศึกษาสถานที่สำคัญ และให้นักเรียนเล่าเรื่องที่ได้รับฟังมา ผลที่ได้คือนักเรียนได้รับการปลูกฝังวัฒนธรรมล้านนามีพฤติกรรมและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมล้านนาในด้านการพูด (อู้) คำเมือง การเล่นมอญซ่อนผ้า เสื้อผ้าที่ทำจากผ้าฝ้าย ฟ้อนเล็บ/ฟ้อนเทียน การรับประทานอาหารประเภทขนมจีนน้ำเงี้ยว ประเพณีปีใหม่เมือง การนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ การทำร่ม วัดที่สำคัญ และประวัติของครูบาศรีวิชัย

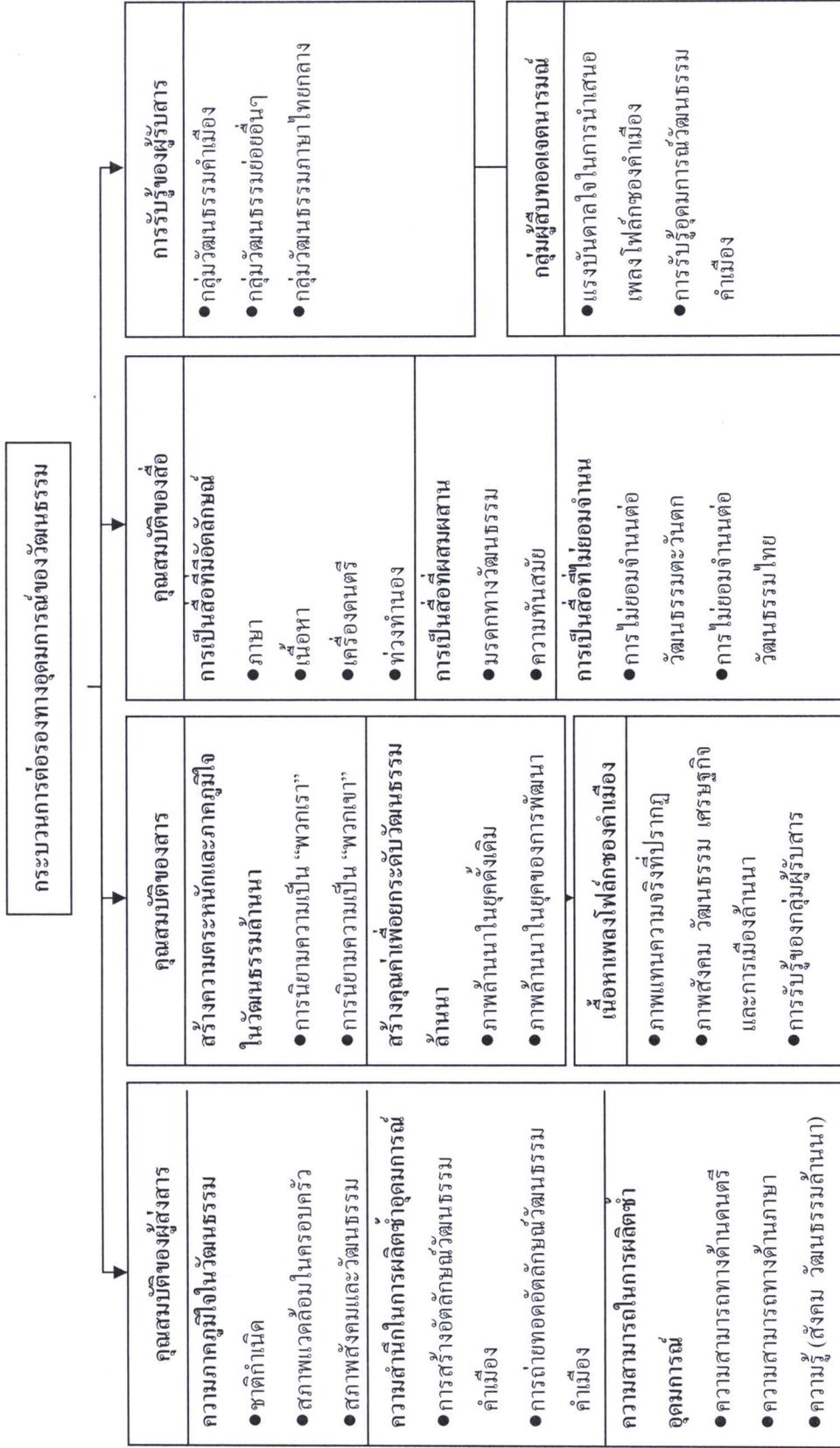
สุทัศน์ กัณฑ์มา (2542) การวิจัยเรื่องการคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่พบว่าเงื่อนไข ปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมคงอยู่คือ การเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ที่อยู่ในรูปของความเชื่อซึ่งมีการถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม ผ่านการกล่อมเกลาโดยชุมชนทำให้มีการปฏิบัติสืบต่อมา ส่วนกลไกที่ทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านของชุมชนชาวไทยใหญ่คงอยู่นั้นประกอบด้วยครอบครัวจะทำหน้าที่ถ่ายทอดภาษาพูด แบบแผน ความประเพณี ตามวิถีชีวิตแก่ลูก ผู้อาวุโสทำหน้าที่ให้คำปรึกษาในการจัดพิธีกรรมต่างๆ พระทำหน้าที่ถ่ายทอดศีลธรรมและการศึกษา ผู้ชำนาญการถ่ายทอดภูมิปัญญาต่างๆ เช่น พิธีกรรม ความรู้ทางช่าง หัตถกรรม ผู้นำในชุมชนเป็นผู้จัดและสนับสนุนประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน เครือญาติทำหน้าที่สนับสนุนช่วยเหลือในการทำพิธีกรรมต่างๆ

สุรสม กฤษณะภูษะ (2547) ศึกษาการเมืองวัฒนธรรมของความเป็นอื่นในพื้นที่สี่: การต่อสู้ทางวาทกรรมว่าด้วยพลังงาน พบว่าการต่อสู้ทางวาทกรรมในพื้นที่สี่นั้น แนวโน้มของสื่อมวลชนไทยได้ข้ามพรมแดนของการครอบงำด้วยปัจจัยอิทธิพลที่ไม่ใช่ปัจจัยหนึ่งใดเพียงลำพัง ตัวบทในพื้นที่สี่มิได้เป็นเพียงการหยิบเล่าเรื่องเหตุการณ์หนึ่งใดโดยอิสระ แต่ทว่ามันเป็นผลพวงจากสัมพันธภาพเชิงอำนาจอันหลากหลายของสังคม ในขณะที่โลกภายนอกประกอบไปด้วยผู้กระทำทางสังคมหรือกลุ่มทางสังคมอันหลากหลาย พื้นที่สี่ก็ประกอบไปด้วยตัวบทอันหลากหลายสำเนียงหลายสำนวน หากทว่าองค์ประกอบของการจัดวางตัวบทเหล่านั้น มิได้ดำรงแยกจากกันเป็นอิสระ แต่อยู่ภายใต้สัมพันธภาพเชิงอำนาจที่จัดวางเรียง คัดกรองหรือให้ลำดับความสำคัญแก่ข่าวสารหนึ่งหรือข่าวสารชุดอื่นๆ กล่าวคือ ข่าวสารมิได้มาจากผู้ส่งสาร แต่มาจากโลกแวดล้อมของผู้ส่งสารต่างหาก ซึ่งกลายเป็นเงื่อนไขกำหนดให้ทิศทางข่าวสารไปในทิศทางหนึ่ง พบว่าปัจจัยที่เข้ามามีผลกระทบต่อพื้นที่สี่คือ เงื่อนไขทางการเมือง เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ และเงื่อนไขทางวัฒนธรรม

งานวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมคำเมืองนั้นมีการต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมโดยกระบวนการถ่ายทอดผ่านวัด หากแต่ด้วยกระบวนการครอบงำทางการเมืองและ

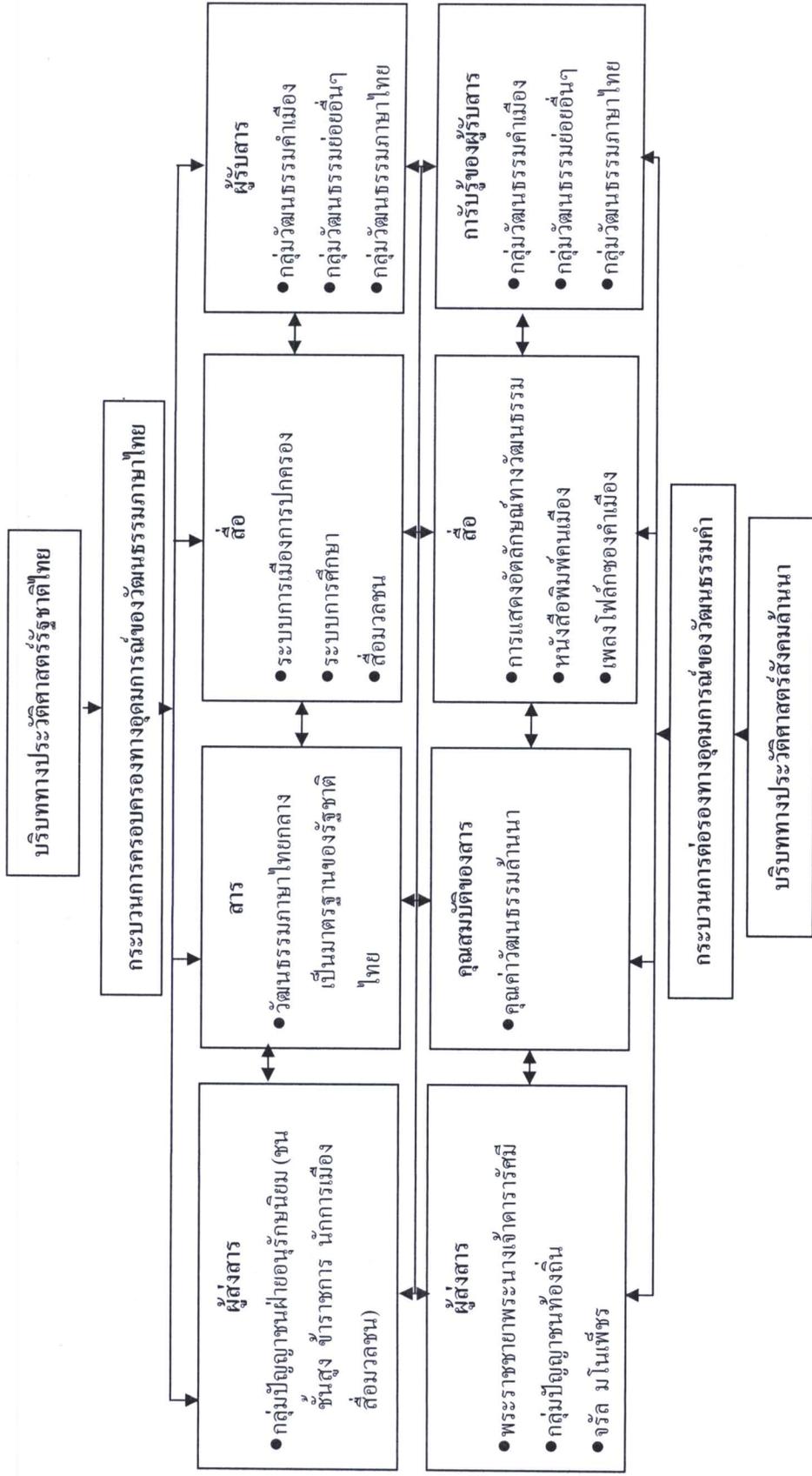
กระบวนการครอบงำทางวัฒนธรรมทำให้กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมภาษาผ่านวัดไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้การที่จะทำให้วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งคงอยู่ได้นั้นจะต้องมีการทำให้เห็นคุณค่าหรือประโยชน์ของวัฒนธรรม ผ่านการผลิตซ้ำด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งกลไกที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งคือการใช้พื้นที่สื่อในการผลิตซ้ำ อาทิ การผลิตซ้ำวัฒนธรรมล้านนาในโรงเรียนผ่านกลไกของการชมดนตรีซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างยิ่ง แต่อย่างไรก็ตามการผลิตซ้ำผ่านสื่อนั้นมีปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องทั้งเงื่อนไขทางการเมือง เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ และเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่อาจส่งผลกระทบต่อกำหนดทิศทางข่าวสารของสื่อได้ เหล่านี้เป็นงานวิจัยที่จะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเรื่อง “การสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์ของวัฒนธรรมคำเมือง: กรณีศึกษาเพลงโพล์กของคำเมืองของ จรัล มโนเพ็ชร” (Communication for Cultural Negotiation of Kham Muang Culture: A Case Study of Charan Manophet's Northern Folksongs) ในบทต่อไป

2.7 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา (Conceptual Framework of the Study)

ภาพ 2.3 แผนภาพแสดงกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

แผนภาพแสดงบริบทการครอบงำอุดมการณ์ของวัฒนธรรมภาษาไทยกลางและการต่อรองทางอุดมการณ์ของวัฒนธรรมคำเมือง

ภาพ 2.4 แผนภาพแสดงบริบทการครอบงำอุดมการณ์ของวัฒนธรรมภาษาไทยกลางและการต่อรองทางอุดมการณ์ของวัฒนธรรมคำเมือง